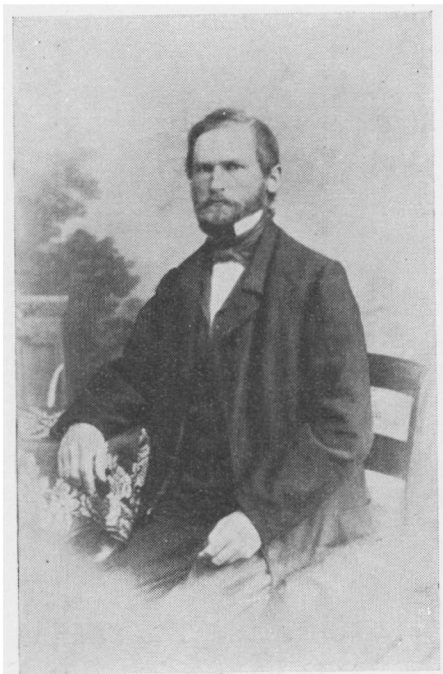

Vilhelm Hagerup

1825-1868.

Sønderjydske Livs- og Tidsbillede i Breve.¹⁾

Ved N. A. Jensen.

Vilhelm Hagerup 1825-1868

høre om, døde Moderen (26. Maj 1825); og 4 Aar efter dør Faderen.

Slægten maatte da tage sig af Børnene. Det blev særlig en Farbror, Kommandørkaptajn Hagerup i København og dennes

¹⁾ Angaaende Brevene skal følgende meddeles:

De er kun Udtog, som de gives her, af en stor Samling i 2 Bind, hvoraf navnlig 1. Bind er meget stort. Det er Vilh. Hagerups Søn, Lektor i Randers, der har sanket dem og med stor Omhu afskrevet dem og — da vi lærte hinanden at kende gennem hans Søster Karen, der var fast Sommergæst i Møgeltønder Præstegaard i min Tid — ønsket, at jeg skulde foretage et Uddrag af dem til mulig Offentliggørelse.

Jeg har gengivet Uddragene ord- og bogstavret og antydet Udeladelserne ved

Ejler Hagerup og Marie Hensemman hed et Ægtepar i Sydsjælland omkr. Aar 1820. Han var Godsforvalter hos Grev Stampe paa Nysø ved Præstø, derefter paa Raunstrup, og tilsidst Statens Forpagter paa Egemark. Hans Hustru var Præstedatter fra Baarse ved Præstø. De fik i Aarene 1815—25 1 Datter og 5 Sønner med saa exemplarisk Regelmæssighed, at der ikke blot var stadig 2 Aar imellem, men de 4 havde endog fælles Fødselsmaaned (Septbr.)! Men 10 Dage efter den yngstes Fødsel, ham, vi her skal

udmærkede, sjælden opofrende Hustru »Tante Mæsta«. Og saa Bedsteforældrene i Baarse Præstegaard og deres Datter, Vilhelmine Hensemans (»Tante Mine«, som hun stadig hedder i Brevene. Hun blev 81 Aar gl., død i Vordingborg 1881).

Da Søskenflokket atter og atter forekommer i Brevene, skal deres Forhold lige nævnes til Orientering. Marie blev gift med Proprietær Gutzon Münster paa Oremandsgaard. Ejler, lic. theol., kendt Sprogmand og Præst i Store Solt syd for Flensborg; g. m. den elskelige Betsy Thomsen, Vilh. Birkedals Søsterdatter fra Fuglebjerg (se nærmere min lille Bog »Tre Slægtled«). Han døde af Brystsyge 1863; hun overlevede ham i 58 Aar — et langt Enkesæde! Holger blev Landmand. Gotfred Kaptajn; var med i 64. Hans grundlagde det kendte og meget ansete Bogforlag i København; hans Hustru hed Vilhelmine Werner. Og endelig Flokkens Benjamin, som er Manden i denne Selvskildring.

Han hed Ammon [Ammund] Vilhelm Holtermann Hagerup og fødtes paa Raunstrup d. 16. Maj 1825.

Det blev Præstehjemmet i Baarse, og da særlig Tante Mine, der tog sig af de to yngste, Hans og Vilhelm. Her fik de gode Barnekaar, indtil de blev store nok til at sendes i Latinskole. De kom i Borgerdydskolen i København 1834, samme Aar som deres Bror Ejler var gaaet ud som Student. Vilhelm altsaa kun 9 Aar gl.! Uvist af hvad Grund blev han ikke Student; maaske har der ikke været Raad til det, idet Pastor Hensemans, der ellers betalte for dem, døde allerede i Efteraaret 1837. Han maatte ogsaa bo hos flere Familier i disse Skoleaar; det fremgaar af et vemodigt Tilbageblik i et af Brevene fra Tønder, hvor han siger, at han siden Barneaarene i Baarse aldrig har været over 2 Aar paa ét Sted. I de 18 Aar 1834—52 har han haft til Huse 9 forskellige Steder; ikke just gunstigt for et ungt Menneske!

Efter Aarene i København er han paa Jonstrup Seminarium, et Par Mil fra København, og fik Examen derfra i 1845. Saa er han Huslærer paa Hagestedgaard i ca. 2 Aar, og paa Frydendal i ca. 2 Aar. Derefter Artillerist i Krigsaarene 49—50; han

kaldes Bombardér, men synes ikke at have været med i noget Slag. Endelig bliver han ved Broder Ejlers Hjælp Lærer godt 2 Aar i Sørup og i S. Smedeby (Angel), indtil han i 1853 kaldes til Lærer ved Vajsenhusskolen i Tønder og bliver, ved den gamle Waisen-vater Clausens Afgang, tillige i 1858 dennes Efterfølger som Økonom med Bolig paa selve Vajsenhuset. Men derom som om alle hans Oplevelser i Tønder fortæller da hans flittige Brevskrivning.

*

Det var Manden. Nu Stedet, det Sted, hvor hans Manddomsgerning skulde blive øvet. Lidt indenfor Østerport i Tønder laa i Middelalderen et Kloster eller maaske rettere en klosterlignende Barmhertigheds-anstalt. Kort før Reformationen overdrog Kong Frederik 1. den til Byen som et Hospital for trængende fattige; og som saadan har det virket indtil dette Aar, om end med Afbrydelser, fordi det brændte hele 3 Gange. Ved Aar 1700 var det ret forfaldent og navnlig for lille, da det 17. Aarhundredes idelige Krige skabte megen Fattigdom, mange trængende. Men Tønder havde paa den Tid en meget rig og meget hjertevarm Mand i den af Pietismen grebne Kniplingskræmmer P. Struck, født i Aabenraa 1659. Ved hans energiske Virken lykkedes det at faa samlet Penge, saa Hospitalet kunde staa restaureret og udvidet Aar 1705.

Men Strucks Tanker gik videre. Han havde hørt om Frankes Vaisenhus i Halle; han vilde have et lignende i Tønder og tænkte sig, det kunde faa Plads i det restaurerede Hospital. Ved Aar 1710 affatter han da et Testamente, hvor 91 Demat Land ude i Frederikskog skænkes til dette Formaal. De vigtigste Bestemmelser er: 12 forældreløse Drengene skal have Hjem og Opdragelse i dette Vajsenhus. Deres Waisen-vater (Husfar, Økonom) skal tillige undervise 38 (senere 50) andre fattige Drengene fra Byen, der altsaa maa komme og dele Skolestue med de 12. Desuden bestemmes smaa Summer til Degnene i Vidingherreds 5

Sogne og i Hellevad og Aabenraa som Betaling for, at de skal undervise et Antal fattige Drengene hver i sit Sogn.

Dette Testamente forseglede Struck og Hustru efter at have givet det deres Underskrifter, og gemte det, saaledes at ingen, næppe engang deres eneste Datter og Svigerson, Hofmanden Roepstorff ved Gottorphoffet, vidste ret Besked om det. Det skulde aabnes og sættes i Værk efter deres Død. Peter Struck døde 1713, hans Hustru 1714. Men Svigersonnen tog Testamentet med sig; og da han mest færdedes i Sverige ved Karl 12.'s Hof, og ingen i Tønder vidste ret Besked om det, forløb den store nordiske Krigs urofyldte Aar, uden at Tanken kom til Udførelse.

Men i 1728 fik Tønder en energisk Præst og Provst, Johann Hermann Schrader. Grebet af Pietismen ligesom Købmd. Struck, fik han ikke alene kaldet 2 ligesindede unge Præster til sine Medhjælpere, Hans Joachim Arends og H. A. Brorson og bygget Bedehuset i Emmerske til danske Katekisationer for den ikke-tysk talende Bondebefolkning, men fik ogsaa Vajsenhus-sagen rejst, saa snart Borgere havde fortalt ham det lidet, de vidste. Roepstorff nødtes til at sende Testamentet, og d. 21. Juni 1730 aabnedes det paa Raadhuset under megen Spænding.

Nu kunde man gaa i Gang! Men til al Ulykke var Hospitalet og hele Østergadekvarteret ($\frac{1}{6}$ af Byen) brændt i 1725. Hvordan fik man det genopbygget? Og navnlig: Hvordan fik man endog en Fløj tilføjet, hvori Vajsenhuset kunde faa Plads? Dog, Schrader havde det Hjerte, som siger: Hindringer er til for at overvindes. Han kendte Hoffet i København, hvor han, efter at han havde været Lærer i den senere Tønder-Amtmand Holsteins Hus, havde været Lærer i 9 Aar for Prinsesse Charlotte Amalie. Støttet af Amtmanden, der forøvrigt selv havde været Lærer ved Hoffet, for Kronprinsen (Chr. 6.), og ligeledes med sin Hustru var grebet af Pietismen, samlede han Penge hos baade høje og lave, baade i Tønder og København.

Enkens Skærv bragte en Handskemagers Datter, 1 Mark. Men de rige lagde ogsaa meget i Provstens Kasse; saaledes kom

der nær 2000 M. fra Tønder og nær 3000 fra Hoffet. Og 1735 stod ikke blot det gamle Hospital genopført, men for de indsamlede Gaver var det ny Vajsenhus føjet til, og Strucks varme Ønske kunde virkeliggøres.

Gennem 200 Aar har da dette Vajsenhus været i Virksomhed. Snart har Midlerne haft svært ved at strække til, man maatte saaledes nøjes med 8 Drengene i de første Aar, snart har de været saa rigelige, at man kunde forsyne baade de 12 Drengene og andre fattige udover det normerede; ligesom man ogsaa kunde give Vajse-faderen en Underlærer til Hjælp. Hertil bidrog ogsaa, at Provst Schrader knyttede et Trykkeri til Vajsenhuset i Lighed med, hvad man gjorde andre Steder, f. Ex. i København. Hans egen store tyske Salmebog blev saaledes trykt her, og Overskud af Salget kom Vajsenhuset til gode. Nogen af Brorsons Smaaskrifter blev ligeledes trykt her.

Forøvrigt løsnedes efterhaanden Baandet mellem Vajsenhus og Vajsenhusskole. Tønder havde i lang Tid baade en Latinskole og en tysk Hovedskole. Men desuden en Fattigskole i det vestlige Kvarter, og den dertil svarende Vajsenhusskole i det østlige. Denne voxede efterhaanden, og i 1829 knyttedes den til det nærliggende Seminarium som Øvelsesskole og løstes i pengelig og organisatorisk Henseende omsider helt fra Vajsenhuset. Den er jo nu Tønder Bys store danske Skole, men havde allerede i Hagerups Tid flere Lærere. Vajsenhusfaderen har stadig været en af dens Lærere. —

Da Byens Præster paa Hagerups Tid ofte nævnes i Brevene, skal til Orientering ogsaa deres Navne og Data lige anføres:

Odin Tidemann, Præst og Provst 1853—60. Han sluttede sin Gerning som Seminarieførst. i Jonstrup.

Jens Mathias Lind Hjort, Præst og Provst 60—64. Sluttede i Elmelunde paa Møen.

Fred. Julius Heynsen, Archidiakon o: Andenpræst 1840—50.

Johs. Mathias Dahl, Andenpræst 1851—61 (+). Suspenderet 1859—61; Suspensionen hævet før hans Død.

Carsten Erich Carstens, Diakon o: Tredjepræst 1840—64; konst. Præst og Provst 64—68, fast ansat 68—84; død 1899, 89 Aar gl.

Diakonerne var fra Brorsons Tid til 1851 udelukkende danske Prædikanter.

Endelig nævner Brevene Jørgen Nielsen, Kantor og Lærer ved Pigeskolen; og Ludv. Jastrau, Organist og Musiklærer ved Seminariet. Og især Hagerups Medlærer Corn. Appel.

(Kjøbenh.) 2. 11. 1840.

Gode Ejler!^{1a)}

Jeg seer mig atter nødt til at gjøre Dig Ulejlighed. Igaar da jeg stod op, var jeg temmelig øm i mine Lægge, men jeg troede, det var fordi jeg ikke var vant til at gaae. Jeg gik da ud til Frederiksberg, men da jeg gik i Seng iaftes, var Læggene meget hovne. Det er de ikke idag, men det gør ondt, naar jeg bøjer Vridsten. Jeg bliver derfor hjemme idag.

Jonstrup, 18. Maj 1844.

Kjære Tante!^{1b)}

Pakken var rigtig arriveret. Selerne overgik langt min Forventning; deres Bredde og Blødhed ere mig Borgen for, at de ville blive meget behagelige at gaae med. Jeg takker Dig derfor endnu engang saavel for dem som ogsaa og især for Fortepianoet. Desværre er jeg ikke i Stand til at vise Dig min Erkjendtlighed paa anden Maade end ved Ord, paa hvis Oprigtighed du imidlertid kan stole. Med Taknemmelighed modtager jeg da sidstnævnte Gave, som dog bliver staaende hos Dig, til jeg selv faaer et Hjem [Flere Vilkaar nævnes i Tilfælde af Dødsfald]..... Jeg glemte i Torsdags at bede om lidt Sukker; jeg er aldeles lens. Af The har jeg endnu til en rum Tid.

^{1a)} Ejler var Kandidat paa Borchs Kollegium og har sandsynlig læst med ham og saa maattet komme til ham i St. f. omvendt. Vilhelm var da 15 Aar gl.

^{1b)} Moster Vilhelmine Hensemman.

Frydendal, 30. 10. 1848.

Kjære Broder! ^{1c)}

Vil Du med samme Post sende mig 3—4 Exemplarer af Ejlers^{1d)} Piece. Det Exemplar, jeg fik, har jeg laant vor Sognefoged, der er en ivrig Antagonist [Modstander] af Bondevenerne.....

Kjere Ejler!

10.. 10. 50.

Af Dit Brev til os seer jeg, at Du med temmeligt Held har debutteret i Din nye Stilling²⁾. Isandhed det er vist ingen let Hverv, Du har paataget Dig, og dog kunde jeg have stor Lyst at komme over og hjælpe Dig; ogsaa for en Skolelærer maa der være endeel at udrette, og paa Grund af hans Stilling til Beboerne maa han kunne paavirke dem betydelig, forudsat at de ikke gjøre sig aldeles forstokkede. Jeg var hos Cultusministeren; han svarede mig, at det, saa længe jeg var Soldat, ikke kunde nytte at tænke paa at blive ansat som Skolelærer. Krigsministeriet var meget strængt i den Henseende. Altsaa maa jeg lade den Fugl flyve. — Jeg kan forestille mig det Vanskelige i Din Stilling; Du er stillet mellem to Partier, maa ikke helde til noget af dem, og bliver derfor let anset for lunken, men det klarer sig nok med Tiden.

Her er Alt saa nogenlunde ved det Gamle. Frederiksstads Belejring og udmærkede Forsvar beskæftiger Alle. Det lader til, at Insurgenterne have faaet voldsomt paa Hovedet; mon det ikke skulde aldeles have knækket dem? Du har vel Efterretningerne fra Krigsskuepladsen saa temmelig paa første Haand

Medens jeg skriver dette Brev, falder det mig ind, at det jo dog var muligt, at Kammerherre Tillisch³⁾ vilde kunne faae mig

^{1c)} Hans, da Boghandlerkommis hos Eibe; senere Grundlægger af eget Forlag.

^{1d)} Nu Kateket i Præstø; Piecen var skrevet mod Væveren Hans Hansen, der blev valgt i Præstø til den grundlovgivende Rigsforsamling mod Prof. H. N. Clausen.

²⁾ Ejler Hagerup var blevet Præst i Solt.

³⁾ Overordentlig Regeringskommisær i 50—51 til sammen med Departementschef Regenburt at ordne Kirke- og Skoleforholdene i Sønderjylland (Sprogreskripterne).

fri, dersom han tjenstlig henvendte sig til Ministeriet derom. Trangen til Seminarister er antagelig stor. Selv ansøge kan jeg ikke, da det skal gaa den militaire Vej, og altsaa vil blive tilbageviist fra Krigsministeriet; men dersom Du gjorde ham opmærksom paa mig og præsenterede ham vedlagte verificerede Kopier, mon det da ej skulde kunne gaae? Det vilde være mig meget kjært, hvis jeg kunde blive Skolelærer i Dit Pastorat....

Store Solt Præstegaard, d. 12. 11. 1850.

Kære Vilhelm!

.... Efter al Rimelighed kommer du til Sørup; i det mindste maa jeg antage dette efter Amtmandens Ytringer. Med Hensyn til dine to Ængstelser har jeg at bemærke: 1) Visitatoriet (Amtmand og Provst) bryder sig Pokker om din Færdighed i Tydsken. Dine Anbefalinger ere saadanne, at Amtmanden kan forsvare, i den øjeblikkelige Forlegenhed, at antage dig, dermed basta! Kan du mindre Tydsk, kan du desmere Dansk, og det kunne jo Sørudderne have godt af. 2) Sørudderne maa dog tilsidst gøre gode Miner til slet Spil.... De maa tage din Undervisning, som den er. Saa meget maadelig vil den vel heller ikke blive. Med de ældste Børn faar du næppe at gøre. Degnen i Sørup er en Søn af den gamle Kloster, Vejrprofeten i Sommersted, og skal være en flink Mand, en Ærkedansker.

Naar du kun kommer med frejdigt Mod, saa er der intet i Vejen. Dertil kommer, at der dog vel i Sørup gives nogle fornuftige Mennesker, ligesom andre Steder i Verden, og disse lade sig vel med Tiden udfinde. Tydskerne her ere »som man tager dem«; forstaar du at tage dem paa rette Maade, at foreholde dem »ich habe mit der ganzen Geschichte gar nichts zu thun, bin hieher commandirt; einen Unterlehrer sollen sie ja doch haben, ich kehre mich an die Gesinnung nicht, behalten Sie die ihrige, wie Sie wollen; ich bin ein reiner Däne, und zwar aus Seeland; wir werden aber dennoch, hoff' ich, Freunde sein können oder wenigstens uns vertragen« — her har du en Recept, som jeg selv har prøvet med Held paa adskillige Patienter i min Praxis....

Ejler.

H. fik Ansættelse som Elementarlærer i Sørup $\frac{3}{4}$ Aar og som Distriktslærer i S. Smedeby o. 2 Aar; men forflyttedes i April 53 til Tønder.

Tønder d. 15. April 1853.

Kjere Marie!*)

At Du ikke tidligere har modtaget Meddelelse fra mig om min Forflyttelse, ligger deri, at Tante fortalte mig, at hun var kommen mig i Forkjøbet. Jeg besluttede derfor at opsætte at skrive, til jeg havde været nogle Dage i Tønder. Embedet bringer for Øjeblikket 533 Rbd. aarlig; naar min Formand, der paa Grund af Alderdom er afgaaet med Pension, døer, faaer jeg desuden fri Bolig, Have og Økonomien for 12 Vaisenhuusbørn, for hvis Kost for Øjeblikket erlægges 1440 Rbd. aarlig. Jeg har saaledes faaet et Embede, der, hvad Indtægter angaar, er bedre end de Tjenester, Seminarister i Reglen kunde vente at erholde. Jeg blev valgt d. 1. April, rejste straks tilbage til Smedeby, solgte i Løbet af et Par Dage Køer, Sæd, Hø, Møbler, Husgeraad, Staldrekvisitter, kort Alt, med Undtagelse af Chatol, Klaver, 2 Borde og en Seng med Sengeklæder. Nogle Dage tilbragte jeg i Solt, hvorfra jeg gjorde Udflugter til Venner og Bekjendte i Omegnen, og d. 10. rejste jeg hertil. At jeg er hjertelig glad over at have faaet denne Ansættelse, kan du vel indsee; jeg haaber nu at være færdig med min Omflakken, den har sandelig ogsaa været længe nok; siden 1834 har jeg ikke været mere end 2 Aar ad Gangen paa eet Sted: Voltelen, Wartho, Mæsta, Bedstemoer, Jonstrup, Hagedsted, Frydendal, Soldat, Smedeby. Forholdene her i Byen ere forøvrigt langt fra at være behagelige. Borgerne ere næsten alle »tydsksindede«, og meget forbitrede over det danske Sprogs Indførelse som Skolesprog. Man hører saa at sige ikke et tydsk Ord her i Byen, og dog har Skolesproget her altid været tydsk. Borgemester Kjær, Pastor Dahl, Rektor Møller, Skolelærer Appel ere alle unge, ny ansatte, danske og som det lader vakkre og omgængelige Folk; naar hertil kommer 2 Kjøbmænd, 1 Far-

*) H.s Søster, gift Münster, paa Oremandsgaard.

ver, 1 Bogbinder, 1 Bager, 1 Urmager, 2 Vognmænd, 2 Gjæstgivere, 1 Skrædder og 1 Skomager, saa har du en Fortegnelse over de af Borgerne af nogen Betydenhed(?), der ere dansksindede; Alt, hvad der henregner sig til den saakaldte dannede Klasse: Læger, Advokater, Apotheker, Lærerne, de rigere Kjøbmænd ere eller har været »tydske« i større el. mindre Grad; naar nu her er en Amtmand, der mildest talt er meget lunken, kan man let indse, at det danske Parti har mange Ubehageligheder at tage imod. Den danske Lærer, der ikke kan vinde Børnenes Tillid og Kjærlighed, saa at de, jeg havde nær sagt, tage hans Parti lige overfor Forældrene, er her meget ilde stillet; hvor vidt det vil lykkes mig, skal Tiden vise

Jeg har lejet mig 2 møblerede Værelser hos en Familie, der tillige giver mig Kost og Varme for 173 Rdl. om Aaret.

Kjere Betsy!⁵⁾

Tønder, d. 24. Febr. 1855.

Da min Kone paa Grund af forsømt Opdragelse ikke er stærk i Skrivekunsten, har hun bedet mig sende Dig sin oprigtige Tak, fordi Du har skaffet hende en saa god Husbond (hvis disse ikke vare hendes egne Ord, vilde naturligvis min Beskedenhed forbyde mig at yttre mig saaledes). Ogsaa jeg maa føje min Tak til, fordi Du har tænkt paa mig i dette vigtige menneskelige Anliggende. Det er ikke saa let en Sag at »komme af med det« (jeg mener Frieriet). Lejligheden udebliver, man frygter en Kurv, Munden gaar i Baglaas o. a. desl. Du har nu hjulpet mig let igennem alle disse Misligheder, og det, som jeg sikkert haaber, paa en meget tilfredsstillende Maade. Hendes kraftige Bygning, sunde Konstitution og hele solide Ydre lader mig haabe, at hun vil være istand til at modstaae de Tryk og Stød, som en Kone i hendes Stilling nødvendig vil blive udsat for. Det eneste, hun beklager sig over, er, at Lejligheden (min venstre Buxelomme) er temmelig kneben og ikke luftig nok, og jeg bliver vel sagtens nødt til at lade hende flytte (til Baglommen i min Frakke); hun har paa det Bestemtteste erklæret, at hun ikke vil kunne udholde det til

⁵⁾ H.s Svigerinde i Solt.

Sommer. Hvad gjør man ikke for den kjære Husfred! Jeg har lovet hende⁶⁾ at komme ned til Solt i Paasken; hun glæder sig ret til denne Udflugt saa vel som jeg selv.

Hvordan er det med Prindsen⁷⁾? Gi'er han stadigvæk Brølenberg? Jeg venter at faa et fornuftigt Stykke Menneske i ham, der er kommen saa vidt, at han indser, at Skraalen om Natten passer for fulde Tyskere og ej for danske Præstebørn....

Tønder, 14. Maj 1855.

Kjære Betsy!

.... Her glæder vi os ved Haabet om vor Amtmands Forflyttelse til Reinbæk i Holsten, da Amtmand Dumreicher er bleven Præsident i den holstenske Appellationsret. Den Aften, da Efterretningen kom til Tønder, trommede Pastor Dahl sin Stab o: Skolelærerne sammen til Østers og Lomber. Jeg har kun liden Tro til Forflyttelsen. Du kan fortælle Ejler, at Navnelisterne ere i eller-paa Vej til Pastor Müller i S. Løgum, efter at jeg her i Byen har afbenyttet alle de Folk, der kunde lade sig bruge. De ere forsynede med ikke faa Oplysninger, men jeg maa vist være tilstede, naar Ejler skal benytte dem. Jeg kan faae dem med, naar jeg rejser til Solt.

Tønder, 5. Marts 1856.

Kjære Betsy!

.... I Paaskeferien kommer jeg ikke til Solt, da jeg skal overtage og forfatte Katalog over Byens tyske Stadt-Jugend-Bibliothek, der nu bliver forenet med det danske Skolebibliothek under mit Værge.....

Tønder 25. 5. 1857.

.... Det bliver temmelig kort Tid at rejse til Solt i denne Ferie. Sagen er, at det har vist sig ved Roskilde-Salmebogens Indførelse, at vor Organist er aldeles fallit, naar han skal spille

⁶⁾ Da H. først blev gift i 59, menes med »Kone« en Portemonnæ el. lign., som Svigerinden hentydende har skænket ham.

⁷⁾ Hendes Søn.

efter en anden Koralbog end den gamle beciffrede slesvigholstenske; da der mærkelig nok ikke er et Menneske her i Byen, som kan spille efter en udsat Koralbog, har man maattet tage tiltakke med min Ringhed⁶⁾.... Som figura udviser, er det da nu Alvor med Seminariet, Thurah bliver rimeligvis Andenlærer.

Tønder, 25. Septbr. 1857.

.... Smertefri troer jeg ikke, jeg har været 4 Dage tilende, siden vi saaes. Med et saa uberegneligt Underdepartement [Mave; begyndende Svaghed] er jeg naturligvis dobbelt ængstelig for at tage til Kbhn.... Thurah blev da 2d. Lærer ved Seminariet, Skolen altsaa en Lærer fattigere, des vanskeligere at søge Forlængelse af Ferien netop i Vacansetiden, da vi maa holde alle Skolerne gaaende. Kühnel foreslog Ministeriet at ansætte en fast Musiklærer med 600 Rdl., men det vil indtil videre have Musikundervisningen drevet som Timefag med de i Byen forefindende Kræfter. Jeg har paataget mig Musiktheori og Orgelspil 6 Timer ugtl. Kongen kommer paa Lørdag Eftermd. Her skal bygges Æreporte, illumineres og bringes Fakkeltog. Det lader til, at vore Tyskere vil forholde sig aldeles passive, naar undtages Illuminationen. Til Fakkeltog har tegnet sig omtr. 100, hvoraf vel Halvdelen kan regnes til Smaaborgernes Klasse; det synes saaledes, at Hovedhensigten med Fakkeltog, en politisk Udtalelse fra Smaafolks Side, vil opnaaes. H. M. K. vil i Kirke.... Grev Reventlov har indbudt H. M. med Kone, og Indbydelsen er modtaget.... Byen skal levere 90 Heste Søndag Middag Kl. 11 for at føre hele Kleresiet (20 Vogne) ad Flensborg-Lyksborg til....

H. M.'s Fødselsdag [6. Oktbr.] skal højtideligholdes af alle danske Partier i Forening ved et stort Spise-, Dandse- og Drikkebal paa St. Hamburg to Dage efter hans Afrejse.... Af min Formand har jeg faaet Concepten til en Promemoria om Vaisenhuset paa 16 Ark, som han 1845 indgav til Bestyrelsen; deraf

⁶⁾ H. spillede i lang Tid til alle danske Tjenester.

fremgaar, at Byen har draget utilbørlig Nytte af Legatet til Lettelse for Fattigskatyderne.....

Til Fru Pastorinde og Ridderinde Betsy Hagerup! —

Tønder, 14. April 1858.

Kjære Tante!

.... Med min Stilling forestaaer der en betydelig Forandring; jeg har nemlig efter Overenskomst med Authoriteterne til 1. Juni paataget mig Posten som Økonom ved det herværende Vaisenhus. Jeg skal føde, vaske og sye om samt opdrage 12 Drengene for en aarlig Godtgørelse af 1350 Rdl. Nye Klæder leveres; men jeg skal reparere dem. Uldgarn og Lærred bliver mig leveret til Forfærdigelse af nye. Senge og Sengklæder haves. Jeg faaer fri Bolig i Vaisenhuset. En 40aarig jydsk Bondepige har jeg fæstet til Husholderske, men søger i disse Dage stærkt efter en Underpige. Husholdersken skal have 40 Rdl. aarlig, Pigen formodentlig 30. Det bliver jo en meget stor Forandring, mindre Fritid og Ferie, mereBryderi; men og betydelig Fordel. Endskjøndt jeg hidtil har befundet mig meget vel som Ungkarl, anseer jeg det for meget rimeligt, at den Tid vil komme, da jeg med mere Stadighed faar Lyst til at prøve de meget omtalte huslige Lyksaligheder.....

Kjære Ejler!

16. 6. 1858.

[H. har nu overtaget Økonomien med 2 kvindelige Hjælper]. Her staaes op 6—7. Man reder Senge osv. Mælkegrød $7\frac{1}{2}$, en ordentlig Hyttel bart Smørrebrød medgives i Skolen; Kl. 12 nyder man et Maaltid, som oftest bestaaende af Mælkemad, Melmad og Flæsk. Kl. 1—3 i Skole, 3—5 leges eller læses Lectier, 5 atter en Hyttel og derpaa i Vandet (af 12 Drengene var 11 Svømmere); efter Hjemkomsten examineres, gennemgaaes og forklares Lectier. Kl. 7 atter Grød; har man kunnet sin Lectie, faaer man Lov at gaae hjem (strengt Forbud mod at løbe paa Gaden) til Kl. 9; derpaa i Seng. Ved Maaltiderne er Husbestyrerinden, undertiden ogsaa jeg tilstede....

Kjære Betsy!

3. Novbr. 1858.

Det er ikke saa lige til at finde en Kone, i det mindste har jeg havt temmelig svært ved at finde En, der var ikke blot efter mit Hoved, men ogsaa efter mit Hjerte. Endelig har jeg gjort Alvor af det og forlovet mig med en Datter af Sadelmager Jørgensen i Lygumkloster, en Søsterdatter af min gode Ven, Urtekræmmer Olufsen her i Byen, i hvis Hus hun for Tiden opholder sig. Hun hedder Marie, er 18—19 Aar gl., [H. selv 33] ikke kjøn og ikke »dannet«, taler bredt Lygumkloster-dansk og kan ikke »bevæge sig i dannede Kredse«; godlidende og oprigtig er hun derimod. Hensigten med dette Brev var, næst efter at fortælle Eder dette, at spørge Eder om, hvorvidt I kunne være tilbøjelige til at bevise mig den store Tjeneste at tage hende nogen Tid i Huset, og det er da navnlig Dig kjære Betsy! jeg i den Henseende vil være meget taknemmelig. Aldeles ærlig talt, jeg veed Ingen, hvis Omgang jeg vilde ansee for gavnligere for hende. Hvad Hurtighed angaaer, da er hun baade vant til og har ogsaa Lyst til at røre sig.....

Hils Fejlberg⁹⁾ og fortæl ham Nyheden. Han veed, at Byen hedder Snærpe, det fortalte jeg ham sidst. Hvor den snærper hen derimod ikke

Byens vise Fædre modtog igaar mit Byggeri og udbetalte idag Pengene. Mødet var lidt ubehageligt, da jeg ikke undlod at sige dem min Mening om deres fedtede Opførsel. Holm¹⁰⁾ maatte lyve sig fra sine Ord. Iøvrigt udtalte man sin Glæde og Tilfredshed med den smukke og hensigtsmæssige Indretning saavel som med min Virksomhed som »Waisenvater«. Skiltes ad i Venskab, idet mindste i Høflighed.

Kjære Ejler!

4. 12. 1858.

.... Som jeg engang yttrede til Dig, kunde jeg, efter at have Fod under eget Bord, nok have Lyst til at gifte mig. Jeg begyndte altsaa for Alvor at lade mine kvindelige Bekjendtskaber

⁹⁾ Hagerups Kapellan, den siden saa vel kendte Præst.

¹⁰⁾ Borgmester og Politimester, Kancelliraad Johannes Henrik Holm, født i Møgeltønder.

passere Revue for Øje og Tanke. Da jeg troer at være over Flammestadiet (desto værre), skete det med temmelig koldt Blod. De »Damer«, jeg her kjendte, og som havde nydt omtr. samme Opdragelse og levet under lign. Forhold, som jeg selv, var alle for »dannede« til, at jeg turde vove at inklade mig med dem; dertil kom, at jeg ikke havde Spor af Tilbøjelighed for nogen af dem, og saa dybt er jeg dog endnu ikke sunken, at jeg kunde lade Hovedet ganske alene raade. Det var allerede langt længere tilbage, at jeg havde fattet Godhed for Marie, men, som sagt, ikke en saadan Tilbøjelighed, som jeg af tidligere Erfaring kjendte. Naar nu hertil kommer, at hun var meget ung, opdraget under andre Familieforhold end dem, jeg var vant til at leve i, talte Folkesproget aldeles bredt, og endelig tjente som Jomfru paa et Gjæstgiversted [Humlekærren], vil du nok kunne indsee, at jeg betænkte mig vel og iagttog skarpt, inden jeg rørte videre ved den Sag. Da jeg imidlertid mærkede, at hun kunde gennemgaae den Skole uden at tabe sin Naturlighed, vidste, at hun var meget afholdt af sin Madmor, en overordentlig brav Kone, at hun var en ordentlig, flittig og huslig Pige, samt snart opdagede, at der var nogen Tilbøjelighed for mig, der ikke gav sig tilkjende ved flanel Koketteri, besluttede jeg mig endelig til at sætte mig ud over alle Betænkeligheder, og — Resultatet kjender du. — Da jeg drog til Kloster for at foredrage Sagen for hendes Forældre, havde jeg ikke Begreb om deres »sociale« og pecuniære Stilling. . . . Faderen er en meget belæst, men tarvelig undervist, klog Mand med en betydelig Portion Snakkelyst, og som man dog ikke seer længere end til Tænderne; vist mere respecteret end afholdt, en vigtig Mand i alle Communesager og halv Procurator for sin Kreds; sidder lunt i det, mener hans Svoger Olufsen, vil ogsaa selv lade forstaae Velstand. Moderen er en meget net Kone, holder sit Hus i udmærket Orden og synes ret forstandig; hun har tjent som Pige her hos min Formand. . . . Jeg vilde ikke frie, før Marie var vel fra Hages paa Humlekærren [til Novbr.], men ændrede dog det af Frygt for, hun skulde tage en ny Plads. Sidst i August blev

vi da forlovede, men var enige om ingen Offentliggørelse før Novbr., skønt hun næppe forstaar min egentlige Grund. Som I formodentlig allerede har opdaget, har hun nemlig intet Begreb om, at det er saa sin egen Sag at være Jomfru paa et Gjæstgiversted, og at Folk, idetmindste vi Sjællændere have en temmelig indgroet Ringeagt for de Stakler. Vi forsøgte aldrig Samtale i Enrum, saa det var virkelig en hemmelig Forlovelse. Dagen efter, at hun var kommen over til Olufsens, fortalte vi Onklens Begivenheden. De havde ondt ved at troe paa den, og Madam Hage lader mig stadig høre for, at hun ikke maatte være indviet!

Ja, det er hele Historien, og den vil nok hjælpe jer til bedre at kjende Marie, og I vil nok med mig finde, at hvad der mangler hende i Afslibning, erstattes af et beskedent Væsen og inderlig Hjertensgodhed. Hils hende¹¹⁾, Staklen! Hun var dog jammerlig opløst den Dag, jeg rejste. Aftenen før kunde jeg længe høre hende hulke i Sengen ovenpaa....

Kjære Ejler!

1858 (?)

.... Det var ikke uden Hensigt, jeg orienterede jer ang. Marie, da hun havde været nogen Tid hos jer. Jeg sluttede fra mig selv til eder: Havde jeg hørt, at en af mine nærmeste havde forlovet sig med en Jomfru paa en Gjæstgivergaard, vilde det ikke have behaget mig, og jeg havde set paa hende med Fordom. Det var denne Fordom, jeg vilde spare Marie for at overvinde. I skulde kende hende først, siden dømme og ikke for dømme....

Kjære Ejler og Betsy!

16. 4. 1859.

.... Først maa jeg takke Eder ret hjertelig for den Tid, Marie tilbragte i Eders Hus. Hensigten dermed er opnaaet. Hun har gjort sig fortrolig med de os tilvante Forhold, og de har tiltalt hende i høj Grad; efter nogle Dages Ophold her i Byen yttrede hun sin Forbauselse over Forskellen mellem Livet hos Eder og i hendes tidligere Omgivelser, afgjort til Fordel for det første.

¹¹⁾ Hun er altsaa kommen til Solt. H. har selv ført hende derved.

I Kloster gaar det ikke bedre, Tiden falder hende meget længere der end i Solt. Kjer morer sig f. T. som const. Politimester i Holms Fraværelse med at eftersee Folks Almanakker, om de have af de slemme med Tyrkehovedet. Greven [ø: Amtmanden] har sin Fornøjelse af at faa gjennemsat den minist. Resolution, der befaler, at Herredsfoged og Tingskriver i Viding Herred, to meget generende danske Embedsmænd, skulle flytte fra Tønder ud i deres Herred. Dahl¹²⁾ fortæller højt i Skolen, at hele Carstens¹³⁾ Gudstjeneste er Comediespil og Løgn; Cantor¹⁴⁾ og Organist¹⁴⁾ forlade Kirken under Catechisationen for at spadsere, bliver for længe borte og komme »i Bladet«. Svoger Ahlefeld, Grevindens Broder, finder Smag i at drikke sig fuld og lade sig ved Midnatstid samle sovende op, mens Hesten kommer hjem uden Rytter. Fysikus Ulrich opretter Asyl og lirker; Refslund samler Tropper for at levere Kjer et Slag for Appellationsretten. . . .

Kjære Ejler!

1859 (?)

Vort kære Seminarium har da nu tydelig afgivet Bevis paa, at Spørgsmaalet om Tydsk og Dansk intetsteds kan holdes ude. En barnagtig Historie gav Anledning til, at det temmelig tydelig lagde sig for Dagen, at Seminaristerne var delte i 2 Lejre. Kühnell¹⁵⁾ og Thurah¹⁶⁾ ville rigtignok ej vide deraf, men det er dog, saa vidt jeg forstaar, Meningens. Tydskeriet yttrer sig ved, at de, der have deres Fordannelse fra tydske Lærere, tydelig lægge for Dagen, at de vrager hele den Maade, hvorpaa Undervisningen, navnlig i Religion, meddeles. De savne nok hele den højtravende, snørlivede tydske Kateketik, ligesom den megen Literaturhistorie og vidtløftige Fædrelandshistorie nok synes dem aldeles overflødig. At de medbringe saadanne Meninger fra Feriebesøg hos slesv.holst. Lærere, kan vel ikke bestrides. Særgeligt, om det Uvæsen vedvarer.

¹²⁾ Den danske Præst.

¹³⁾ Tredjepræsten (se Forord).

¹⁴⁾ Se Forord.

¹⁵⁾ Forstander.

¹⁶⁾ Lærer.

Kjære Ejler! !

1. 5. 1859.

.... Mit Bryllup er ansat til d. 15. Maj, dersom ikke Vorherre lægger sig imellem; jeg er nemlig mat og ussel i en højere Grad end nogensinde før. Fysikus trøster mig med et Nordsøbåd i Sommerferien. Men havde jeg i Efteraaret anet, at mit Helbred vilde blive saa jammerligt, saa havde jeg ladet Forlovelsen fare; men Marie vil intet høre om at lade mig fare; uagtet jeg gentagende Gange i fuldt Alvor har foreslaaet hende at trække sig tilbage, har hun med bestemt Uvillie afvist enhver Tale derom, at jeg næsten tror, det vilde være hende haardere for Øjeblikket at forlade mig end at gaa den Kummer i Møde, som mit svage Helbred og sandsynlig tidlige Opløsning rimeligvis vil berede hende; der er intet andet at gjøre end med Hengivenhed at give os Gud i Vold; han kan jo, om han vil, endnu skjænke os ogsaa timelig Lykke.

Kjære Ejler!

Tønder, 30. 5. 1859.

.... Marie er naturligvis et bedre Helbredelsesmiddel end allandsens Medicamenter; uden hende ved jeg ikke, hvordan det skulde have gaaet mig. [Derefter Skildring af Opmærksomheder og Brudegaver, bl. a. fra Skolebørnene i én Bydel »zum Andenken von Ihnen dankb. Schül.«, og fra do. i den øvrige By »fra taknemmelige Elever«, og fra de 12 i Hjemmet, som hele Vinteren havde, med Husholdersken som Kassemester, skillinget sammen til deres Gave fra »Vaisendrengene 1859«]. . . . Det er forresten en dyr Historie at gifte sig i Tønder. Foruden Kongebrev slipper jeg ikke meget under 30 Rdl. i Gebyrer til 3 Præster, Degn, Kantor, Organist, Bælgetræder, Klokkeringen, Jorde-moder, Raadstuetjener, Stadsmusikant osv. Og det synes umuligt at faa at vide, hvem og hvor meget de skal have [naar Vielsen foregaar andetsteds]. Patronatet er aabenbar i Knibe, da de intet vide, fordi her atter er en tønder-sk Muserede.

Kjære Ejler! Vesterland, Sild, d. 9. Aug. 1859.

.... Jeg kom igaar 8 Dage og befinder mig meget vel ved Badningen og Strandluften, der er af styrkende Indflydelse. Jeg

boer hos Byens Degn.... Appel¹⁷⁾ kom igår,, hvorover jeg er meget glad. Han ligger paa Sofaen i min Stue, saa de sidste 14 Dage bliver billigere end de første 8.... Beboerne tale indbyrdes som oftest »Sildringer«, formodentlig en Slags Frisisk. Enkelte Dansk. Jeg har ingen truffet, som ikke kunde forstaa Dansk, og meget faae, der ikke kunde svare paa Dansk; og jeg har flittig givet sig i Snak med Folkene her. — —

Fra Marts 1860 foreligger to Breve til Solt, saa fyldige, at det bliver nødvendigt at nøjes med et frit Sammendrag: Ved Pastor Carstens' Konfirmation Paasken 1859 gik Cantor Nielsen og Organist Jastrau Tur under en af Talerne og kom for sent tilbage, saa en Salme maatte synges uden Orgel. Dagen efter stod en Artikel derom i Byens »Intelligensblatt«. Samme Mandag var der Examen i Borgerskolen. Før den begyndte, drøftedes Affæren mellem Dahl, Rosendal¹⁸⁾, Nielsen og Hagerup. N. ytrede sig lidt flot om sin Forseelse. H. beklagede det uheldige i hans Færd. D. indrømmede dette, men bad betænke, at de to Mænd ingen Respekt kunde have for en Præst, der i sine Ligtaler priste alle salige lige imod Guds rene Ord. D. brugte Ord som Comediespil om den Konfirmation og talte saa højt, at Børnene kunde og, sagde han, ogsaa gjerne maatte høre og hjemme gengive dette. Ved samme Tid havde Dahl, Appel og Sigfrid Ley¹⁹⁾ holdt nogen kirkelige Møder i Egnen (paa kongerigske σ : Enklave-steder, hvor der altsaa i Følge Grundloven var Forsamlingsfrihed), særlig om det uheldige i den tvungne Konfirmation og udgivet en Pjece derom; altsaa en Kritik af Stats- el. Folkekirkens Vedtægt. Paa det Grundlag fik Amtmanden, der var Dahl meget uvenlig stemt, Aaret efter en Kommission nedsat. Den kom og holdt Forhør over ovennævnte Lærere samt 3 Borgere, der meget vrede over hine Ytringer i Skolen havde haft privat lang Samtale med Dahl, men forøvrigt var

¹⁷⁾ H.'s Medlærer, den siden saa kendte Corn. A. i Rødding, Højskoleforst. og Frimenighedspræst.

¹⁸⁾ Lærer ved Skolen; senere i Høve i Odsherred.

¹⁹⁾ Den ejendommelige Huslærer paa Trøjborg.

gaaet meget formildede fra ham, den ene endog med Taarer i Øjnene.

Forhørene klarede, at Dahl aldrig havde misbrugt sin Stilling som Skoleinspektør til at paanøde sine Kolleger sin friere Anskuelse om Konfirmationen, Tanker, som iøvrigt Appel havde haft før Dahl som Lærling af Grundtvig. De stærke Ord den Dag i Skolen gjaldt Carstens' Konfirmation; selv kunde Dahl med Glæde undervise til Konfirmation, naar blot den var frivillig. Vidnerne erklærede, at Dahl var en retfærdig, oprigtig Mand, der sagde sin Mening uden Sky; derfor ogsaa gjerne vilde have sine Tanker kendt, f. Ex. have nævnte Pjece omdelt til Medlemmerne af Kirkemødet i Slesvig. — — Derefter skulde Dahl selv have været i Forhør, men det lod sig ikke gøre, da han nu var meget svag og fast sengeliggende. Kommissionen var ham venlig stemt, fandt ikke Sagen nær saa slem som fra først af antaget. — Hagerup mener ikke, der kan blive Tale om Afsettelse. — — Det kan gjerne tilføjes, at H. i senere Breve ser mere tilbageholdende paa D., er navnlig bedrøvet over, at den dødssyge Mands Kristentro ikke er stærk nok til at formilde hans iltre Sind overfor Modstanderne.

Kjære Ejler!

1. 12. 1860.

Vort ny Visitatorium er da nu komplet [Provst og Amtmand]. Provst Hjort holdt i Søndags den første tyske Prædiken i sit Liv og slap nok efter Sigende godt fra den. Han er i god og aaben Forstaaelse med Dahl; dog tror jeg ikke, Kristendom el. »Statskirke« har været paa Tale mellem dem endnu. Han synes at være en aaben, ærlig og tillige forstandig Mand. Brask i Karlum mener nu, det er den rette Mand til at kujonere al den afskyelige Grundtvigianisme her i Byen, og at hans venlige Optræden let kan blive skarp Strenghed. For mig synes det afgjort, at Byttet er heldigt. — Vor Amtmand²⁰⁾ synes alle vel-sindede Folk godt om. Han lader ikke til at være bange for at træde skarpt op, naar det behøves. Ravsted Sogn hører til Tøn-

²⁰⁾ Brockenhuus-Schack.

der Amt, men vælger Stænderdeputeret i Aabenraa. Sognefogden i Ravsted, der er ansat af Reventlov, stemmede forleden paa Tydskernes Kandidat. Dette meddelte Helzen [Aabenraa Amtmd.] til vor Amtmand, der øjeblikkelig afsatte ham. Han henvendte sig personlig til Schack om Grunden og fik til Svar, at han ikke havde Brug for Sognefogeder, der stemmede paa illoyale Stænderdeputerede. Derimod vilde S. ikke stryge de kompromitterede Præster af Valglisten, hvorimod han lod sig forstaae med, at de maatte betragte denne Overbærenhed som et Tillidsvotum, hvortil de kun kunde gøre sig værdige ved at stemme paa loyale Deputerede; skete det ikke, vilde han ikke kunne være Amtmand her, med mindre Regjeringen ved Afsættelser vilde vise, at den ikke lod sig bespotte. De tydske Præster viste sig ikke Tilliden værdige; hvad deraf følger, skal Tiden lære os.

9. 12. 60.

Vi have det saa slideligt her i Huset. Jeg har igjen idag opspyttet blodblandet Slim, men denne Gang uden Smerter i Brystet; mat er jeg, men iøvrigt ved god Madlyst. Dahl har det noget lignende.... Din Frygt for de tønderske Seminarister begynder jeg at dele. Det synes utvivlsomt, at der er et tydsk Parti af haabefulde Ynglinge fra Flensborg, Angel og Frisen. Kühnell vil ikke see det; Meier og Appel, for hvis Msk.kundskab jeg har mere Respekt ansee derimod den Sag for uomtvistelig. Advar ved Lejlighed Provst Hansen, lad ham undersøge, hvor de ere fødte, før han ansætter dem. Pastor Carstens har søgt at gjøre sig behagelig for begge Visitorer; de vilde ikke troe, han var tydsk, men hans Stemmegivning har givet dem Troen i Hænde. Det gl. og nye Visitorie er Kontraster i mer end Politik. Reventlov²¹⁾ fed og lasket, Schack²¹⁾ tynd og mager. Grevinde R. Modedame og Skjønhed, Grevinde S. tarveligere i Klædedragt end næsten alle Embedsfruer her i Byen, langt fra smuk, lidt halt. R.'s en Masse Børn, S.'s barnløse. R. forarmet, S. Vel-

²¹⁾ De to Amtmænd.

haver. R. halvvejs Svirebror og Natteravn, S. afholdende og helst i Seng Kl. 10, hvorfor Middagsselskaber synes at skulle afløse de R.'ske Natte-, Svire- og Spillegilder. — —

Igen et Par meget store Breve, som maa sammendrages stærkt. Det omtvistede Sprogskript for de 49 mellemslesvigske Sogne bestemte: Skolen dansk med nogle tyske Timer; Kirken regelm. Skifte mellem tysk og dansk; de kirk. Handlinger efter Ønske. — Men Konfirmationen? Tyskerne ønskede den tysk selvsagt, mens Danskerne sagde: Naar Børnene er dansk underviste, kan de jo ikke tage en tysk Overhøring. Hagerup be- droves over, at man bliver spidsfindig fra dansk Side, idet man kalder Konfirmationen en skole-sluttende Handling, mens Tyskerne med mere Ret kan kalde den en kirkelig Handling. Han foreslaar, sagtens paavirket af Grundtvig og Appel, den simple Udvej at dele Handlingen: »Det er jo en gammel Praxis, i det mindste her i Byen, at Overhøringen skete Onsdagen før Konfirmationen; lad den Praxis faae Hævd, saa er jo hele Vanskeligheden hævet«. Saa følger om Søndagen Bekræftelse paa tysk, ti »saa meget tysk kan alle Børnene lære«. — Lignende frit og aandelig sundt Syn og Kritik af dansk Færd viser Hagerup paa et andet Punkt. I Anledning af Købstad-stændervalget hvæves danske Stemmer ved ringe Midler. Politimester Holm kalder tvivlsomme Borgere privat til sig for i al Venskabelighed at arbejde dem; og han er Bestyrer af Byens mange Legater og rige Stiftelser! Smaafolk fra Højer og Kloster faar fri Befordring og Fortæring paa Valgdagen til Tønder! Amtmanden lader forlyde, at han ikke vil handle hos dem, der ikke vil stemme paa Raadmand Diemer! »Hvor er det dog kortsynet! Hvor ganske anderledes aabent og frugtbringende havde det ikke været, om man ved off. Sammenkomster havde søgt at klare Begreberne, men dertil ere vore Embedsmænd for fornemme; de ville regjere en Flok Jabrødre, men intet gøre for at drage Mængden ad Overbevisningens Vej til at følge den danske Sag.« — Valget blir saa en stor dansk Sejr: de to danske Kandidater faar 194 og 188 Stemmer, de to tyske 133 og 115. Det skyldtes bl. a. 40 dan-

ske St. fra Højer, 40 fra Vyk paa Før og 70 fra Kloster; disse sidste skyldtes især Hagerups Svigerfars Agitation, men H. er lidet stolt af Resultatet: »Grevens Slagter stemmede tysk; ved Oplæsningen af Stemmeprotokollen trøstede Greven sig lydeligt med, at Byen havde flere Slagtere osv. Her var Jubel og Flagning igaar paa den ene Side og indædt Harne og Forbitrelse paa den anden Side.... Naar jeg taler om oplysende Tale og Folkeforsamlinger, tænker jeg slet ikke paa Tydskerne; de ere ogsaa efter min Forstand uimodtagelige; derimod antager jeg, at det havde været heldigere, om man havde bevirket vor Egns dansk-sindede Bønders Deltagelse i Valget ved længe iforvejen at have holdt Møder med dem, hvorved deres Stemmegivning var bleven anderledes bevidst og frugtbar Handling. Her har efter Valgene været festlige Møder, hvori Embedsmændene flittigt har deltaget og været folkelige til det yderste; men dette forhindrer dem ikke i at spotte over Bondens Manerer og Sprog. De er forargede, naar Borgere ere saa naragtige ikke at ville tale deres danske Modersmaal, men gør samtidig danske Provindsialismer til Gjenstand for deres Vid.... At N. F. S. G. er et gammelt Vrøvl i Bedømmelsen af Sprogskriptet, var jeg uforsigtig nok til at sige Appel forleden, saa vi skiltes i Vrede. Det er sørgeligt at se Helweg i Haderslev være en ligesaa stor Afgudsdyrker«.

Vi havde da Bispen²²⁾ i Kirke og Skole i forrige Uge. Han er dog uendelig fad og aandløs.... Han havde intet at bemærke i Skolerne. I Anledningen indbød Provsten²³⁾ alle Lærerne til Frokost om Mandagen. Jeg takkede ham, men vilde helst være fri. »Hvorfor dog?« »Jo, ved saadant Gilde er Lærerne til Byrde, desuden er vor Vurdering af Menneskene saa forskellig ...«. »Jeg troer, De er besat; hvor kan De dog sige saadan noget; jeg troer netop, vi to anlægge samme Maalestok for Bedømmelsen af Folk«. Næste Dag under Rosendals Katekisation siger Provsten: »Angaaende det igaar, maa De vist have misforstaaet

²²⁾ U. S. Boesen.

²³⁾ Hjort (se Forord).

mig; ingen kan være mere demokratisk end jeg«. »Nej, Deres egne Ord i en Samtale som De maaske erindrer, var, at af den nyere Tids Ideer var ingen farligere end Nivelleringsystemet. Stand og Formue var dog det eneste, man kunde inddele Menneskene efter her i Verden.« »Ja, men da var Talen om Valget til en konstitutionel Forsamling.« »Nej, Talen var om Berettigelsen til at kunne faae Deel i en bedre Undervisning; jeg mente, den første Betingelse var Modtagelighed for den, men Provsten, at den eneste Betingelse var: Raad til at kunne betale den...«.

Kjære Ejler!

29. 9. 1861.

.... Talen var om, for hvem en med Borgerskolen forbunden Realskole skulde staae aaben. Jeg: Kun dem med Evne til at modtage den videregaaende Undervisning. Provsten: Den, som kan betale. Jeg indrømmer iøvrigt, at jeg ingen Ret har til at irettesætte Pr. for hans Aristokratiskhed, havde heller ej gjort det, naar han ikke selv havde fordret nøje Forklaring paa min Vægring. Pr. var her forresten i dette Øjeblik i et Ærind; jeg er meget glad ved at staae paa en reen aaben Fod med ham; vi kunne forhandle ikke blot høfligt, men til en vis Grad hjerteligt; han kan formodentlig som jeg selv taale en aaben Sandhed, der fremføres med Sindighed. [I samme Brev nævnes, at H. og Appel derimod af og til støder ret bestemt sammen].

Kjære Ejler!

10. 10. 1861.

.... Dahl er nok kun maadelig; jeg har kun seet ham en el. to Gange i Aar. Appel synes, Dahls Sind bliver blidere og forsonligere. Hjort og han synes at kunne prægtig sammen. Efter A.s Sigende gaae de ingenlunde udenom de brændende Sp., men udvexler med Varme og Fordragelighed og Kjærlighed deres forskjellige Anskuelser. D.s større Klarhed skal gjøre, at han udøver en Del Indflydelse paa Hjort, som nok vilde stille sig anderledes til Forskjellen mellem »det levende Ord« og »Skrifttheologien«, dersom han ikke tidligere havde paa Tryk sparket saa slemt til det første.

Her er bleven oprettet en Realskole med 17 Elever i 2 Klasser. Aarlig Statsstøtte 600 Rdl. Bestyreren, en cand. theol. Brandt, lønnes med 800 Rdl. og assisteres af 4 Timelærere.... Kongens Fødselsdag gav som sædvanlig Anledning til Skandaler. Man syntes, det var saa rart at faa Borgere og Embedsmænd sammen den Aften. Det lykkedes at faa ca. 140 Mennesker samlede paa en Gjæstgivergaard; men det viste sig, de gør bedst i at holde Gilde hver for sig. Borgerne klagede, vist uden Grund ved den Lejlighed, over Embedsmændenes Fornemhed og lovede, det skulde være sidste Gang. En »dvalsk« dansksindet Maler blev noget drukken og prostituerede sig paa samme Tid, som han fik sagt nogle drøje Sandheder om deres Venlighed ved »æ Stændervaaahl« og dennes Kortvarighed. Vi var ikke med Vi tænker stærkt paa Kohold til Foraaret, jeg har allerede omtrent lejet Græs til dem for Sommeren (25 Rdl. pr. Ko); 2—3 Stk. skal vi have. Staldrum, Høloft og Svinesti hører til Boligen. Mælk koster os nu o. 250 R. aarlig. Trods de ikke billige Aar er jeg nu gældfri. Marie er vist en ualmindelig dygtig og ordentlig Husmoder.

Kjære Hans!

9. 2. 1862.

Min Kone fødte iaftes Kl. 7³/₄ en Pige [Karen]. Begge efter Omst. temmelig raske. Jeg længes efter at høre fra Eder. Kan ingen af Eder gøre en Sviptur herover til Sommer? Jeg har i Vinter befundet mig bedre end forrige Vinter. Den nyfødte er den 20. Mund i vor daglige Husholdning.... Med Ejler er det maadeligt; det gaar vist langsomt, men sikkert mod Enden.... Sonne i Møgeltønder kan jeg hilse dig fra. I have nok vexlet varme Breve. Han er en flink Mand, har forfattet en Nekrolog over Dahl, o. 2 trykte Ark. Kunde Du have Lyst til at forlægge den? Der forlanges intet Forfatterhonorar. Dahls Sammenstød med Statsregimentet har gjort ham saa omtalt, at maaske dog mange er nysgerrige efter at vide noget mere om ham.

[Fra Fru Marie Hagerup] Kjære Tante! Aug. 1863.

.... Det har været en tung Tid for mig. Jeg havde glædet mig saa meget til H.s Fødselsdag, men da var han allerede syg. Fra d. 18. Maj var han ikke ud af Sengen i 14 Dage, levede ved The og Tvebak og lidt Sagosuppe. Hver Dag maatte han have Olie og Bækken. Alt skulde jeg jo passe selv. 26 Kd. Mælk om Dagen, en daarlig Kjøkkenpige, jeg var saa stiv, saa jeg næsten ikke kunde gaae op ad Trapperne. Vi skrev saa efter Mor d. 9. Juni, at en Vogn vilde hente hende d. 10. Men vor mærkelig! Den 10. om Morgenen fik jeg en Datter, saa Mor kom ret tilpas. Jeg kan ikke holde Taarerne tilbage, naar jeg tænker paa den Nat. Jeg vaagnede, havde Veer, gik ned og kaldte paa Pigen, der løb efter Jordemoderen; jeg fik de andre Piger og Børnene op. Saa op paa Loftet efter Sengeklæder og Linned, igen ned ad Trapperne. Saa var det forbi! Vi fik Bud efter Madam Hage, der kom løbende i bart Hoved. Kl. 5 kom den lille. Saa fik vi Bud efter Tante Grete, som tilbød at være hos os, for Mor kunde umulig passe os alle. Gudskelov, der er gode hjælpsomme Mennesker til! H. græd af Glæde, han var i den Grad svækket paa Legeme og Sjæl, saa han kjendte nu næppe sine egne Børn, i mange Uger kunde han slet ikke huske vad han sagde, det forekom ham altid som en Drøm at hans Broder [Ejler] var død [13. Juni]. Det gennemrystede ham og tog ham tilbage. Vi kan ikke nok takke Tante Grete for den mageløse Pleje af H. Hvor det var en tung Barselseng ikke at kunde see sin Mand. Endelig en Dag kom han ned ad Trapperne, men jeg kunde næsten ikke kende ham. Stemmen var helt forandret, den lignede Ejlers; han var saa lang og tynd som jeg saae Ejler.... (D. 29. Juli kunde han meget mat rejse til Sild, men ikke strax bade).

Kjære Betsy!

2. Sptbr. 1863.

Tak for dit kjære velkomne Brev! Allerede af Barfods Brev til Ulrich erfarede jeg, at Ejlers Afsked fra Dig og Verden havde været saa smuk og fortrøstningsfuld som kun faa Menneskers;

jeg kan saa godt forstaae, at et saadant Minde maa give Kraft og Sjælefred for et oprigtigt troende Sind. Ejlers Troesliv aabenbarede sig saa sjælden i mundtlige Udtalelser, men deraf følger jo ikke, at det var mindre levende; gid jeg med samme Hengivenhed og Tillidsfuldhed turde gaae min Død i Møde.... Jeg har tilbragt 4 Uger paa Sild; mine Kræfter er taget godt til, men jeg har endnu Smerter i Brystet, lidt Hoste og Nattesved, saa det kan nok blive til hvad det skal med mig.

Kjære Svigerinde! [Betsy] Lillejuleaften 1863.

Tak for dine venlige Juleønsker! Din ensomme Stilling nu har ofte været Gjenstand for vor Samtale; slem og trykkende altid, men dobbelt slem ved Sygdom og andre ubudne Gjæster, men p. d. 2. S. maa Du jo derved vinde en Fasthed og Beslutningsdygtighed, som Du jo sandsynligvis vil faae Brug nok for..... Paa Krig i Vinter tror jeg slet ikke, og til Foraaret kunne Tydskerne maaske faae nok at gjøre i deres eget Hjem. Det er aabenbart, at »Slesvigholstein« kun er Feltraabet, mens en storartet Revolution er Kjernen i hele Bevægelsen; ret betegnende er den Fredelighed, hvormed vor Regjering forhandler med Tydskerne om fælles Forholdsregler for at kue et muligt Udbrud i Holsten og den Tanke, der gaar igjennem Executionskommissærens Instrux.... Her forholde de Tydsksindede sig ganske rolige; ingen af dem ønsker Krig, og ingen af dem vil under det tydske Forbund; de vide godt, hvad de ikke vil, men næppe, hvad de vil.

Tønder, 13. Jan. 1864.

Kjære Tante Mine!

....Kræfterne ere komne betydeligt, saa jeg nu kan taale at løbe paa Skøjter et Par Timer ad Gangen. Marie og Børnene er raske, saa vi har al Grund til Tak; men Stillingen er dog noget uhyggelig paa Grund af de fortvivlede politiske Forhold. Havde vi endda Tøvejr, men den langvarige Frost gjør vist Dannevirkestillingen betydelig svagere; paa Udlandets Hjælp, før efter at vi har maattet vige fra Dannevirke, troer jeg ikke. Dog

naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest; jeg tænker, Tydskerne kommer op at slaaes indbyrdes inden ret længe. Den Augustenborgske Svindel har endnu ikke forplantet sig herop; vore Tydskere ere endnu rolige og egentlig ikke fornøjede med den hele Gænge.... De stakkels Soldater maa døje meget i denne haarde Kulde. Seng er Luxus. Et uldent Tæppe, deres Klæder og et Knippe Halm i en Lade el. Barakke er en haard Tur i 10—12° Kulde. Der sørges vel for uldent Undertøj, men der gaaer Tid, før 60,000 kan blive forsynede. Jeg synes, man blot af Msk.kærlighed burde enes om at vente, til Kulden ophører.

Kjære Svoger!

Tønder, 11. 2. 1864.

Tilbageetoget forfærdede os alle. I Søndags [d. 7.] kom her 16—18 Kanoner fra Frederiksstad til Nørrejylland. Folkene blev godt beværtede af alle vore Tydskere; de var her 1 Time. Den Dag rejste næsten alle Embedsmændene; ogsaa Politi og Gendarmer. De tydske Borgere dannede saa Sikkerhedskomité til Ordens Oprethold; skiftes til at holde Nattevagt; udpegede for Politimester Holm, hvilke der helst burde rejse. Søndag Aften stort Spektakel, kgl. Skilte nedreves, Sang og Skraal til Kl. 4 Morgen, hvorefter flere rejste: Amtmand, Præst, 1 Herredsfoged, Branddirektør, 4 Toldere, 2 Lærere, 1 Aktuar o. fl. tildels med Hujen og Snebolde efter. Ogsaa alle Seminarielærerne. Folk var sanseløse; flere kunde godt blevet. Lærerne var af de udpegede, men jeg har altid haft godt Forhold til Borgerne og blev; ingen har heller krænket mig. Fysikus Ulrich blev ogsaa trods Rejseordre. Mandag Aften Pøbelhujen foran hans Hus: Hanne-mand herut! Han kom modigt ud, de blev lidt flauue, han frabad sig Komite-værn, lovede at rejse Tirsdag imod Rolighed. Om Natten dog Snebolde gennem hans Ruder. Ligesaa hos Herredsfoged Kjers og i flere Huse. Om Tirsdagen proklameredes Hertugen under megen Flagen, som Komiteen bevægede flere danske til at deltage i for at undgaa Pøbelens Rudeknusen; ligesom den fik Holm til for egen Skyld at undlade en modig Protest paa Torvet. Han tog saa til Møgeltønder indtil idag, Tors-

dag. Ingen af os tilbageblevne har flaget. Jeg har færdedes uantastet og fra afgjort Tydske faaet Beviser paa Agtelse samt Forsikring om Værn; Trudsler er da heller ej udførte mod mine Vinduer. Hovedanken er jo dansk Skolesprog; og man har derfor truet os to Lærere, der vovede at holde Skole igen i Tirsdags (det halve Antal Børn mødte); der skete dog intet. Men efter Komiteens venlige Henstilling har vi dog nu indstillet foreløbigt....

Fredag 12. 2. 1864.

Ulrich var her idag, meget forbitret. Iaftes lod han sin lukkede Vogn gaae til Møgeltønder; selv gik han og Hustru bag- efter. En Sværm fulgte i nogen Afstand. Da de udenfor Byen steg ind, fandt de en Sten i den. Han har lejet Familien ind i en Bondegaard, selv kommer han daglig herind. Saadan spektakles mod den, man vil af med. Holm fortalte mig i Middags, at Frits Münster²⁴⁾ vist endnu var i Ladelund, mens alle andre Præster var fordrevne mod Flertallets Ønske i Sognene. Civilkommissær v. Zedlitz kræver Embedsmændenes Underskrift paa et »Revers«; det har Holm ingen Betænkelighed ved. Saa længe han da kan blive, kan jeg ogsaa. De fleste Embedsmænd tog til Møgeltønder og kommer nok tilbage imorgen. Kjer holder foreløbig Herredskontor i Møgelt.; bedst ogsaa, han bliver borte. Appel kom igaar, men har i 4 Nætter ogsaa været derude for at skaffe mere Ro til sin Kone, som ligger i Barselseng. Tydske Naboer har vist hende overraskende Deeltagelse. Holm har ledet 2 Landudlejninger som Tumultuanter dog forstyrrede, fordi det pirrer dem, at danske Embedsmænd endnu skal kunne foretage sig noget. Dog ingen personlig Forulempelse af ham. Giver Civilkommissæren Ordre til tydsk Sprog i Skolerne, hvor det var før 50, er det spændende, om Provster og Amtmænd kan forene dette med deres Troskabsed. Kan de ikke, gaar altsaa hele Præste- og Lærerstanden, jeg altsaa med.

²⁴⁾ Da hans Hustru med en lille Datter (nu Fru Pastor Braren i Højer) søgte nordpaa om ad Tønder, fik de Sten ind i Vognen. De maatte vende tilbage, ingen Skib fra Jylland til Khvn.

Kjære Hans!

25. 2. 64.

Postforbindelsen med Ribe er ophørt. . . . Af danske Aviser ser vi kun den magre Vestslev. Tid. Vi har faaet en ny Borge-mester, Holm er afsat. Skolesproget bliver sandsynlig tydsk, og vi alle afsatte. Om man ogsaa vil fratage mig Økonomiposten ved Vaisenhuset. veed jeg ikke. Haaber at beholde den. Ellers alt vel.

Tønder, 21. Marts 1864.

Kjære Svoger!

. . . . Efter 3 Ugers ufrivillig Ferie begyndte vi Skolen igen 2. Marts paa Dansk, uforstyrret, men med kun $\frac{1}{4}$ Børnetal. I forrige Uge var her Afstemning om Skolesprog: af 650 stemte 504 for tydsk, 1 for dansk, skønt næppe 80 Familier har tysk Hussprog. Tydsk bliver vel saa snart gjenindført. Igaar fik alle Lærere fra Magistraten en Skrivelse om inden 23. ds. at erklære: ob Sie künfftig bereit und im Stande sind den Unterricht in deutscher Sprache ertheilen, sowie Ihre Befähigung dazu gehörig nachzuweisen. Jeg kan jo vedlægge Vidnesbyrd fra Pastor Hoecker i Sørup, at jeg har undervist tilfredsstillende paa tydsk, om de saa vil være tilfreds med det. Holm tilbageholdt ufor-nuftigt nogen Stempelpapir-penge, hvorfor de har forvist ham fra Slesvig; han tog til Møgeltønder, hvorfra de ikke synes at ville fordrive ham. — Efter nogle Ugers ungarsk Indkvartering har vi nu preussisk. Vi har 2 Mand, høflige og tilfredse med, hvad vi giver dem. Jyderne har det værre, Møgeltønder f. E. skal le-vere 8 Slagtestude hver 3. Dag. Der kjæmpes nu daglig ved Dyb-bøl, jeg hørte imorges tydelig Kanonskud ved at staa op til en Grøftvold (6—7 Mil). Det gjælder nu om sejt Udholdenhed 3—4 Uger, saa haaber vi, vore Fjender faar andensteds Ærinde. — Betsy i Solt er et mageløst modigt og fortrøstningsfuldt Menne-ske, rolig og fattet. Skønt hendes Søster og Svoger Barfod²⁵⁾ har bedt hende følge med dem [fra Sørup], vil hun blive sin Tid ud.

²⁵⁾ Præst i Oversø, senere Sørup; sidst i Vaabensted paa Lolland, g. m. Hanne Thomsen.

Hvor mange kunde gøre hende det efter? Godt, at stakkels Ejler døde fra alt dette! — Fysikus U. har nu atter sin Familie hos sig; den var en Tid hos Pastor Sørensen, V. Vedsted. Han var den, der traadte modigst og bestemtest op under Fastelavnsspektaklet. Vor Amtmand, Grev [Brockenhuus] Schack, er afsat og rejst til Kbh. Hans Eftermand, Fontenay, har patriotisk ofret en behagelig Stilling i Kiel for at tage Vrøvlet her. Vore tyske Borgere glæder sig ikke til, at Sl.-H. kan blive en preussisk Provins. Vore Naboer er stadig venlige; derimod piner det mig at se de ny Embedsmænd; dog — det er en Overgang, vil vi haabe.

Kjære Hans!

14. 4. 1864.

Der er endnu intet afgjort om os tre tiloversblevne Lærere; vi blir antagelig afskedigede. Vi har fortsat Dansk for det lille Børnetal, men da vi skulde begynde igjen efter Paaske, lod Patronatet os: Borgmester og Raad os vide, at Undervisningen skulde ophøre indtil videre, skønt Civilkommissærens Bemyndigelse endnu ikke foreligger; saa forbitrede er de paa dansk Skolesprog. At derimod de to Skoler, hvis tyskdannede Lærere er fra før 1851, begynder paa Tydsk, maa da ligeledes være for tidligt. — Jeg har jo imidlertid Stilling baade som Lærer og som Vaisenhus-økonom. Dette sidste er med $\frac{1}{2}$ Aars Opsigelse. Hvis de ikke ligefrem vil fare lovløst frem, bliver jeg vel siddende et halvt Aar endnu. 17 danske Embedsfamilier og 4 ugifte er borte, enten flygtede eller afsatte; 17 danskfødte er her endnu, desuden 6 tydskfødte. Her er kun kommen 5—6 nye. Der har længe været stille med Afsættelser; man mangler vel dansktalende Sl.-H. at sætte ind.

Brev fra Betsy igaar. Hun har solgt sine Heste for 423 R. og alle Køer paa 2 nær til gode Priser. Det var rigtigt, hun blev; men hvor har det været en haard Tid for hende.

Kjære Broder!

Tønder, d. 28. April 1864

Tak for dit lange Brev! I gjøre os en meget stor Glæde ved at skrive ofte. Vi have naturligvis været urolige for Gotfred

[Broder], men da han hidtil ikke er nævnt blandt de saarede el. faldne Officerer, antage vi ham i god Behold. Lad os vide hans officielle Bestilling.... Frits Münster i Ladelund og Brask i Karlum er inderlig kede af deres Stilling. Sognets Folk ignorerer dem, Kirkerne næsten tomme, sl.holst. Fane paa Taarnet. De velsindede tør ikke komme til dem. Da Münster var meget afholdt, er dette jo helt unaturligt nu. Mens de andre Præster dernede i Tønder Provstis blandede Distrikt enten bortjoges definitivt el. for kort Tid, var han den modige, der blev; det kan de ikke glemme ham. Hans Ruder knuses; fulde Folk laver Spektakler; man sender Landløbere ind til ham, grove og paa-trængende. En saadan bad om Hjælp til at komme op til den danske Hær i Jylland — formodentlig sendt for at faa Lejlighed til at angive M. for Spioneri. M. var dog for klog til at gaae i den Fælde. Skønt hver Mand ved, at alle indfødte i de to Sogne har dansk Hussprog, erklærede de dog ved Afstemning for Visitatoriet (Fontenay og Provst Carstens), at Sproget var gemischt, og alle ønskede de udelukkende Tydsk i Kirke og Skole. Amtmanden maatte endog gjentage Spørgsmaalet til en, som forstod saa lidt Tydsk, og saa sagde han dog gemischt! Visitatoriet spørger stadig Præsterne, om de ikke helst vil søge Afsked, da de dog ikke kan være innerlich bereit at tjene det ny Styre. Pastor Koch i Burkal svarede, at, naar Pastor (nu Provst) Carstens havde udholdt dansk Tryk i 13 Aar, kunde han (K.) nok holde tysk ud i 13 Mdr. Denne Manøvre, der jo vilde spare dem for at øve de pinlige Afsættelser, er dog ikke lykkedes en eneste Gang endnu. — Lærer Appel er stadig Gjenstand for Forfølgelse. Fire Gange ituslaaede Ruder. Politimester Bleicken umaager sig med at finde de skyldige (skønt A. de 2 sidste Gange undlod Anmeldelse), for at det ikke skal se ud, som Pøblen tager Tøjlerne fra ham. Fra Holm skal jeg hilse, jeg besøgte ham i Mandags i Møgeltønder, hvor han har lejet til sin Familie, som flytter derud i næste Maaned.

Monrads Ytring, at om 2 Maaaneder ser alt bedre ud, kan jeg ikke fæste Lid til, saa længe Preussen ikke tvinges med Vaa-

benmagt, og Frankrig og England vedbliver jo at prædike Fred. — Hilsen fra min Kone. Vi er lidt modfalden ved Tanken om mulig at skulle forlade saa god en Stilling, som vi ikke kan haabe at faa andensteds. Men med det halve Aars Opsigelsesfrist kan jo meget forandres.

Kristi Hmf.dag (5. 5.) 1864.

Kjære Hans!

Lad mig endelig vide, om Du har modtaget Brev fra mig, dat. 28. og 30. f. M. Og opgiv mig en dansksindet Mand et el. andet Sted i Tydskland, der kunde være Mellemand i vor Brevvexel. Da Civilkommissæren nu endelig har paabudt tydsk Skolesprog, venter jeg min Dom imorgen el. overmorgen. Fru Holm er nu ved at flytte ud til sin Mand. Afsættes jeg, vil de gjerne lade os bebo nogle Værelser i deres Hus, hellere end at det skal staa tomt. Men maaske faar Münsters fra Ladelund ogsaa Brug for det, hvis hans Afsættelse trækker saa langt hen, at hans Hustru paa Grund af ventet Nedkomst ikke kan rejse længere bort. — —

Som Forklaring paa næste Brev hidsættes her 5 Skrivelser, vexlede mellem H. og Skoleautoriteterne paa tysk; her i kort Gengivelse:

1. Paa herv. Skolekollegiums Anmodning opfordres De herved til at erklære, om De er i Stand til og er villig til at undervise paa tysk i herv. Vaisenhussskole for Fremtiden og kan meddele Bevis for Ævnen dertil. Indgaar den ønskede Erklæring ikke til 23. Marts, anses dette som lig med en benægtende Erklæring.

Tønder Skolepatronat, 19. Marts 1864.

Bleichen, cst. Diemer. E. Jacobsen. H. Feddersen.

Th. A. Todsén.

2. H. svarer, med Henvisning til sin Lærergerning paa tysk i Sørup og Pastor Hoeckers bilagte Vidnesbyrd, at han har undervist til dennes Tilfredshed og er villig til at paatage sig det igjen i Tønder, men at 13 Aars Mangel paa Øvelse vel vil gøre

ham det vanskeligt at tale helt korrekt, og at han derfor ikke ved, om Skolen kan være tilfreds med hans Ydelse.

3. Den høje øverste Civilforvaltning har paalagt os Udførelsen af dens Forordning ang. Undervisningssproget i Tønder Skoler og tillige overdraget os, for det Tilfælde, at Gennemførelsen skulde gøre Forandringer i det herværende Lærerpersonele paakrævet, da at give den nærmere Beretning og Forslag derom. — I Medfør heraf og i Følge Forordning af 4. April 1845 opfordres De da til at give en kort Fremstilling af Deres Forhold: Fødested, Uddannelse, Embeder samt at afgive en Erklæring om, hvorvidt de under de nærv. Forhold, der forudsætter hos den herv. Skoles Lærere ikke blot fuldt Kendskab til det tyske Sprog, men ogsaa en inderlig redebon Medvirkning i og for herv. Befolknings og især Ungdommens Interesser, er rede til frivillig at nedlægge Deres Stilling og i saa Fald nærmere at begrunde Deres omtrentlige Krav paa Tillæggelse af en Pension eller Bevilling af Rejsepenge.

Kirkeprovst og Magistrat for Tønder, 6. Maj 1864.

(A. Valentiner, M. Bleichen, H. Feddersen, Todsens,
Raabe, Wedersøe).

4. Som Tillæg til vor Skr. af D. D. meddeler vi Dem herved, at vi har fundet os foranlediget til at suspendere Dem indtil videre fra Deres Embede som Lærer i den højere Klasse af herv. Vaisenhuskole.

5. Som Svar herpaa giver H. da Oplysninger om sit Levned: Født paa Gaarden Raunstrup paa Sjælland; gaaet i lærd Skole og Relskole i Kbhn.; 2 Aar paa Jonstrup Seminarium; 4 Aar Huslærer: 2 hos Kammerjunker Castenskjold, Hagestedgaard, 2 Aar hos Kammerjunker v. Deurs, Frydendal; derfra Soldat i 2 Aar; saa ved Anfordring fra den overord. Regeringskommission i Slesvig Afsked fra Militærtjenesten og ansat som Elementarlærer i Sørup $\frac{3}{4}$ Aar og som Distriktslærer i S. Smedeby o. 2 Aar; derefter forflyttet til Tønder Foraaret 1853, og i 58 tillige Økonom ved Vaisenhuset. Skønt rede til »af et helt Hjærte at virke for herv. Befolknings Interesser« foretrækker jeg dog fri-

villig at nedlægge Gærningen, fremfor at min Undervisning paa tysk skulde blive betragtet som utilfredsstillende, og dette medføre Afsked. . . . Det maa synes ret, at en Lærer faar Pension, naar hans Afgang skyldes ændrede Forhold. Saaledes er der ogsaa gaaet frem med tidligere Lærere under tilsvarende Forhold.

Tønder, d. 11. Maj 1864.

Kjære Hans!

Endelig har jeg faaet en foreløbig Ende paa min Uvished. Jeg er suspenderet fra mit Lærerembede, uvist om med el. uden el. med en Deel af min Løn. Maaske kunde jeg have vanskeliggjort Patronatet min Afskedigelse ved at udelade de 6 sidste Linjer af Skrivelse Nr. 2; men dels vilde det være bleven tungt at arbejde sammen med lutter sl.-hølst. Kolleger, dels var min Erklæring uden de Linjer bleven mindre sand. Da der i Nr. 3 er Tale om »Reisegeld«, blev jeg urolig for, om man ogsaa vilde afskedige mig som Økonom; men en Samtale gav mig Vished for, at man i alt Fald vil respektere det halve Aars Opsigelsesfrist. . . . Vi 3 danske Lærere fik enslydende Skrivelser, og Appel og jeg gik en Aften hen til Advokat Gjessing for at drøfte Sagen. Da der kunde opstaa Tvivl, om man vilde give os Pension, hvis vi ikke fratraadte frivilligt, enedes vi om Frivilligheden. Forøvrigt er min Stilling vanskeligere end Appels; thi han kan ikke tilstrækkelig Tydsk, har da ogsaa affattet sit Svar paa Skr. Nr. 1 paa dansk; men alle ved, jeg har undervist paa Tydsk og for saa vidt nok kunde fortsætte; min frivillige Bortgang bliver saaledes mindre vel motiveret i Nr. 5. . . . Sandsynlig faar jeg da nu Pension og beholder Økonomien indtil videre, og min Stilling er saaledes bedre end de fleste slesvigske Læreres. Lidt komisk er den foreløbige Varetagelse af vore Embeder. Appels Afløser er 20 Aar gl., uden Seminarium, men har været dansk(!) Privatlærer i Enklaverne. Min Efterfølger er min gl. Elev, har været Hjælpelærer 1 Aar i frisisk Sogn, derefter 2 Aar paa det danske Seminarium her, har ingen tydsk Privatundervisning faaet og kan følgelig kun det Tydsk, jeg har lært ham!! . . . En

Mand her i Byen spiller en egen Rolle; det er Pastor Carstens: Præst her før 48 allerede, altid anset for slev.-holst. venlig; ved Hjorts Afsættelse Hovedpræst og Provst og som saadan med til de sydlige Sognes Afstemninger om Kirke- og Skolesprog; nu afløst af Valentiner; i dansk Tid loyal i sine Udtalelser, men højste sl.-holst. Flag ikke blot i Fastelavnsdagene (det kunde være af Frygt), men ogsaa, da Dybbøl faldt. Har besøgt mig idag i Skoleærinde, behagelig, men usikker i sin Optræden, misbilligede Udnævnelser af min Efterfølger m. m. Kort sagt: Hele hans Optræden bestyrkede min Overbevisning om, at han endnu antog sig sikker under alle fremtidige Eventualiteter.... Betsy rejser til Sjælland først i Juni. Frits Münster og Brask er afsatte; de maatte bede om snarlig Forløsning, da Stillingen var næsten uudholdelig.

Kjære Tante Mine!

5. 5. 1864.

Foreløbig er da nu min Skjæbne afgjort. Jeg er d. 7. d. M. bleven suspenderet indtil videre som Lærer, og d. 14. opsagt som Økonom til Fraflytning d. 15. Novb. Jeg vil vist med det første blive afskediget med en lille Pension. Jeg vil nu søge, til vi seer, hvad der kommer ud af Conferencen under Vaabenhvilen. Med let Hjerte tager jeg ikke Afsked med dette Hus og denne Stilling, der var helt efter mit Hoved Man maa forbauses over den Sikkerhed, hvormed alle Foranstaltninger foretages, som om Slesvig aldrig mere kunde komme under Danmarks Konge. Gid vor Regjering, om den atter faar Magten her, vilde lade sig belære af Fremgangsmaaden nu. Gid den da, som Magthaverne nu, vilde lade enhver, der skulde ansættes, og om hvis Sindelag der næredes Tvivl, erklære, om han var »innerlich bereit« til at virke i dansk Aand. Vi vilde da sandsynlig blive fri for mange tvetydige Embedsmænd med skadelig Indflydelse. Det er slemt, at der i denne Tid samles en Deel Bitterhed hos dansksindede, der maaske skaffer sig Luft, om Forholdene gaaer om igjen. En Forpagter Frølich paa Ellehus ved Løgumkloster har man især i Kikkerten. En alvorlig Tugtelse efter lovlig Dom

vilde ogsaa være vel fortjent. Han var Hovedmanden ved Faste-lavns-Optøjerne her i Byen osv. Han har tilsendt Pastor Mørk i Hostrup en sl. holst. Broschüre, ledsaget af flg. Skrivelse: Zur gefälligen Nachachtung sende Ich Ihnen beifolgende Schrift. Möge sie ihre Früchte tragen, möge sie Sie veranlassen freiwillig das Amt niederzulegen, das Sie bisher zu Spott und Hohn der Bevölkerung ihres Sprengels [Sogn] geführt haben. Werden Sie jetzt endlich mal inne [forstå], dass Ihre Zeit von Ihrer reichen Pfründe (von Ihrem »Levebrød«) zu scheiden gekommen ist, und daher gehen Sie, ehe man Sie fortjagt. Das wünsche vom gansen Herzen H. Frölich.

Det Brev er dobbelt latterligt, da Mørk er meget afholdt. Næppe mer end 1 Mand, en Grdjr. Mommsen, ønskede hans Afsked. (Frölich boer i et Nabosogn) . . . Her i Tønder vrædes man over, at Ulrich lader sine Vinduer staae med tilslaaede Brædder i St. f. at sætte nye Ruder i . . . Münster i Ladelund maatte da skaffe sig Afsked, især for sin Hustrus Skyld . . . Jeg skal hilse dig fra Marie. Idag er det 5 Aar siden vort Bryllup. Jeg var dengang saa ussel, at jeg næsten kun var saa længe af Sengen, som mens Vielsen stod paa. Mit Helbred er nu langt bedre.

Kjære Søster!²⁶⁾

Tønder, 19. Maj 1864.

. . . . Hvad jeg frygter mest, er en Fredsslutning, hvorved indføres slesvigsk Indfødsret [-krav], 2aarigt Studium i Kiel som Betingelse for Ansættelse her, og dansk Sprog indskrænket som før 1851. Det seer saa uskyldigt og rimeligt ud, saa de »venskabelige« Magter godt kunde tænkes at ville tvinge Danmark til dette, og dog vilde det være omtr. ensbetydende med Slesvigs fuldstændige Fortydskning og Løsrivelse fra Danmark. Jeg tænker mig, Danmark har en god Klemme paa England og Rusland ved at forestille dem, at hellere end at gaa ind paa saa-

²⁶⁾ Marie, gift Münster paa Oremandsgaard.

danne el. lign. Betingelser, vilde vi foretrække direkte Forhandling med Preussen og Østerrig, hvorved Holsten afstodes til Pr., og Østerrig fik nogle Millioner i Krigsskadeserstatning, mod at Slesvig sluttedes helt til Danmark. Det gik Pr. og Ø. sandsynlig ind paa, hvorimod hverken Engl. el. Rusl. vilde taale, at Pr. fik Flaadehavn i Kiel. At nogen Magt ved Fredsforhandlingerne understøtter os uden af egen Interesse, troer jeg lige saa lidt, som at Pr. af andet end Egennytte interesserer sig for den »verlassene Bruderstamm«.

Køligheden mellem preussiske og østerrigske Officerer er vel kendt. Som et komisk Træk kan anføres, at en østerr. Officer, der ligger i Møgeltønder, befalede en gennemrejsende Trup Musikanter at spille »den tapre Landsoldat« paa Gaden i M. Da den senere kom her til Byen, vilde den, vel derfor, ikke spille Oprørs-sangen.... Der er nu vist kun 1 dansk Præst (Kristiansen i Medelby) tilbage her i Amtets 10 blandede Sogne. Flensborg, Got-torp, Husum-Bredsted Amters 38 blandede Sogne er, saa vidt jeg ved, rensede for danske Præster paa 4—5 nær, deriblandt Ejlers forrige Kapellan, Feilberg, der nok endnu sidder i Store Vie.

Kjære Tante Mine!

Tønder, 28. Maj 1864.

.... Fra Madam Hage skal jeg hilse dig. Hun tager sig Kri-gen meget nær. Allerede Fr. 7.s Død afløkkede hende mange Taa-rer. Især piner det hende, at de Tirsdag efter Fastelavn var svage nok til at hejse Oprørsfanen for at skaane deres Ruder. Venligt sindede bad dem om det, da de ellers ikke kunde værne den mod Overlast. Forresten er Humlekærren stadig Samlingssted for alle Danske. Mandens flegmatiske Godmodighed og Konens livlige, aabne Hjærtelighed gjøre dem afholdte, selv af de tysk-sindede Et lille morsomt Træk fra et Skomagerhjem: Da Oprørsfanen kom til dem, syet ude, fordi hans egne Kvinder ikke vilde sy den, spyttede han paa den; og pligtskyldigst spurgte da hans Dreng: »Skal æ aa spytt aa'en, Mester?« Fra Marie skal jeg hilse. Hun har sin Nød med Forplejningen af vore 3, før-

ovrigt skikkelige østerr. Soldater Det er mærkeligt, at Fy-sikus Ulrich endnu ikke er afsat; hans Praxis tager af, men han ser ellers som altid lyst paa det. Dog frygter ogsaa han, som mange, at efter Fred med Pr.-Østerrig følger Krig med Præten-denten og Slesvigholstenerne, understøttede af Forbundet Ulrichs Børn savner Skolegang. Det forslaaer saa lidt, at Real-skolens Bestyrer og Pigeinstitutts Lærerinde gaar omkring og giver Privattimer i danske Familier.

Kjære Betsy!

17. Juni 1864.

Du er da nu forhaabentlig i god Ro paa Oremandsgaard. Vi længes efter at høre, hvordan det gik med Auktion og Bortrejse. Er der Rimelighed for, at Tønder kommer i den danske Del af Slesvig? I saa Fald kunde jeg vel til Novbr. atter tiltræde mit Embede. Paa activ Hjælp fra andre end maaske Sverig tror jeg ikke. Altsaa ingen Udsigt til, at Pr.-Ø. slaar af paa Fordrin-gerne. Enes man om Sligrænsen, bliver der endda Uoverensstem-melser nok til at kunne sprænge Konferencen. Imidlertid tiltager Demoralisationen her, saa det bliver et vanskeligt Land at tage imod. — Midt i alt det sørgelige en lille Ting, Byen her morer sig over. Herredsfoged Kjer, afsat i Febr., ejer eget Hus her, har lejet det ud til den ny Borgmester, Hr. Bleichen. Fra København har Kjer med Sonne i Møgeltønder som Mellemand faaet sin sæd-vanlige Forsyning af Tørv kørt hjem til Huset. Hr. Bleichen gjør sig jo nok sine Tanker om dette haabfyldte Drilleri! — Fort-sat 24. Juni. Under 18. d. M. har jeg faaet definitiv Afsked som Lærer. Appel og den 3. danske Lærer samme Besked. Det er svært at holde Bitterheden borte i Længden. Haan og Løgn mod mig og mine faar større Indflydelse paa min Stemning end ønskeligt, dersom jeg vil tænke paa fortsat Virke her.... Krigen synes jo nu at skulle begynde igjen i Morgen; enten er Dan-marks sidste Time slaaet som selvstændig Stat, eller ogsaa faar vi fremmed Hjælp, og saa er der vist langt til Enden

Kjære Hans, Svigerinde og Søster! 10. 8. 1864.

.... Jeg søger 2 Degneembeder paa Fyn, Ørsted og Skovby, men har vel lidet Haab. Dersom de nugældende Regjeringsgrundsætninger følges til Vinter, maa vi fortrække, da ikke-indfødte, der afsættes, tillige forvises. Vi kan næppe faa Bolig i Holms Hus, da han som født i Møgeltønder nu bliver en indfødt Sl. Holst., der saaledes kan flytte hertil igjen. Jeg var glad ved at se, at Kongen ved Rigsdagens Aabning modtoges med de reglementerede Hurra'er. De stakkels Enklavebeboere er meget nedslaaede over, at ogsaa de skal overgives til Tyskland. Det nye Danmark maa begynde med en Statsgjæld paa o. 100 Millioner R., hvoraf de 30 formodentlig skal betales, før Besættelsen ophører. Det er tungt, at ogsaa de stakkels dansksindede Indbyggere skal have deres Del af den voldsomme Skattebyrde Af Statskassen faar jeg ifølge Skr. fra det slesvigske Ministerium en midlertidig Indtægt af 350 R. aarlig. Det er jo endda noget. Kan vi faa billig Bolig i et af de fordrevne Embedsmænds Huse, bliver vi her nok i Vinter Forresten lærer man en Deel nu. Det er saa let at sætte sig ind i Sl. Holst.s Sorg og Harme over for 12—13 Aar siden at see de danske Embedsmænd overalt paa Gaden. Jeg forstaar, hvor ondt det maa have gjort de gamle Lærere at see al den Tid og Møje spildt, de havde anvendt paa at fortrænge det danske Sprog, se det rige Seminarielegat her blive anvendt til at fortrænge Tydskeriet. Jeg troer, at de af os tilbageblevne, som endnu ikke er gaaet helt op i Bitterhed og Hævnlyst, vilde være fortrinlig skikkede til med den hidtil desværre ringeagtede Hensynsfuldhed at begynde Fordanskningsværket igjen. Hvor jammerlig forekommer mig nu den Holden Taler ved Festlejligheder om den danske Kjæmpekraft og den tyske Fejghed og lign. Pralier, hvori Folk som Thurah og Kühnell havde deres Styrke, og hvis Hulhed de viste ved at være de første til at flygte, da Dannevirke var rømmet. Man lærer Folk at kjende ved saadanne Lejligheder og faar ofte nogen Ringeagt for dem, man før saae hen til som sine Venner, og nogen

Agtelse for sine Modstandere. Nu ere Tydskerne paa det Standpunkt, som vi Danske begyndte at komme over. Enhver, der ikke er Sl.Holst., er en slet Person. For 10—12 Aar siden var i mange Danskes Øjne en Tydsker og en Kjæltring omtrent det samme; et Menneskes Værd altsaa uadskillelig fra hans politiske Stade.

[Det er for én Gangs Skyld 2 Breve, der er slaaet sammen, da de indeholdt meget fælles].

Kjære Tante Mine!

Tønder, 26. Aug. 1864.

.... Min Eftermand er en Hr. Müller fra Anhalt-Bernburg. Man afskediger Folk fra Kongeriget, fordi de ikke er indfødte Slesvigere, og ansætter Udlændinge i Stedet! Ikke engang vore Hjemmetydskere synes rigtig om det. Jeg kan imidlertid lettere forhandle med en rigtig Tydsker, som tør forudsættes ikke at være Dänenfresser. Fysikus Ulrich har du vel set hos Svogeren. Ingen Embedsmand har gjort sig saa fortjent af Tønder som han, og saa lønnes han med at stenes ud af Byen af Pøbelen, medens Borgerne istedet for at misbillige dette gaae ud af Byen for at see paa Forestillingen (9. Septbr.) Han er nu besluttet paa at forlade Byen, saa modbydelig er Opholdet blevet ham. Der var atter Hujen og Piben udenfor hans Hus forleden Aften; jeg var just hos ham. En tydsksindet Borger, der for nylig søgte Lægehjælp hos ham, turde ikke sees at gaae ind ad Gadedøren, men prøvede Bagdøren; og da den var lukket, klatrede han over et Plankeværk ved Naboen's Have!

Kjære Hans!

15. 8. 1864.

Overbringeren heraf, Seminarieelev Frederik Kristensen²⁷⁾, opdraget her i Vajsenhuset, kan ikke forliges med den Tanke nu at gaae paa Tønder Seminarium, hvorfor jeg gerne vilde hjælpe ham paa Jonstrup el. Blaagaard. Jeg har bedt Seminarie-lærer Jensen gaae ham til Haande med Raad og Daad. Hvis de 16—18 Rdl., han fører med sig, slipper for tidlig op, beder jeg Dig

²⁷⁾ Blev Lærer i Esbønderup og siden i Ballerup.

mod hans Kvittering udbetale ham af mine Penge, hvad han ønsker, indtil et Beløb af 30 Rdl. Et Middagsmaaltid ved Eders Bord vilde jo vist være ham meget velkomment, hvis han skal blive flere Dage i Kbh.

26. 9. 1864.

Vil du, kjære Hans, læse hoslagte Brev, slaae en Konvolut om det og spendere et Fodpostfrimærke paa det til Skolelærer Appel, adr. Hr. cand. theol. S. Høgsbro, R. af D., Vesterfælledvej 6 Det idag modtagne Brev fra Frederik Kr. glædede mig meget. Tak for dit Brev og for din Ulejlighed med Pengene. Frederiks Moder har med Taarer i Øjnene bedet mig takke dig saa mange Gange for din Godhed mod ham, hun er saa taknemlig derfor. Kan du uden at generes for meget give ham et Maaltid Middagsmad, naar han om Søndagen kommer til Byen, vil han aabenbart blive meget glad; da han er den personificerede Spar-sommelighed, anbefales han til Vilhelmines Bevaagenhed.

Kjære Betsy! Rejsby ved Ribe, 27. Oktbr. 1864.

Omsider er jeg da ganske ude af Virksomhed. D. 15. d. M. afleverede jeg til min Eftermand, Hr. E. Müller fra Anhalt-Bernburg, en Mand paa ca. 25 Aar, gift for nylig. Afleveringen fandt Sted med en vis Højtidelighed i Overværelse af hele Magistraten. Vi har lejet for i Vinter en lille ret hyggelig Bolig til Gaarden hos en dansksindet Maler. Sørgeligt er det, at Drengene nu er overladt til fuldstændig Fortydskning; kun 3—4 af Drengene²⁸⁾ kan til Nød gjøre sig forstaaelige paa tydsk, mens 6—8 er i Stand til at forstaa tydsk Tiltale. Da M. synes at være meget pietistisk, saa at han foruden Aftenandagt holder Bøn med Drengene ved hvert Maaltid, er Politik vel mindre betydende for ham.

Vore Børn savner Drengene meget. Vi er f. T. paa Besøg hos forskellige af Maries Slægt. — Dersom jeg kan faae varig Pen-

²⁸⁾ Drengene fik 4 ugentlige Timers Undervisning i tysk i Vajsenhuset.

sion ogsaa af min Indtægt som Vajsenhusforst., er jeg daarlig tjent med et lille Lærerembede. Jeg har ogsaa tænkt paa at oprette et dansk Privatinstitut i Tønder, dersom Tilladelse dertil kan faaes.

Kjære Hans!

Febr. 1865.

.... Min Privatskole har begyndt med 8 Piger og 3 Dreng. Ved Hjælp af Understøttelsen fra Regjeringen har jeg nu i mdl. Indtægt o. 48 Rdl. Med 60 Rdl. mdl. troer jeg at kunne komme igjennem, men hvor faaer jeg saa de 12 fra? Maaske faaer jeg 2—3 Elever mere fra Paaske. Jeg vil nødig til Regenburg²⁹⁾ om Støtte, da jeg troer, det gaaer af hans egen Pung. Desuden vel ogsaa heldigst, om Skolen kan bære sig uden anden Hjælp end min Pension. Foreløbig har vor danske Apoteker overladt mig uden Betaling et Værelse til Skolestue; skal jeg leje Lokale, gjør det et slemt Indgreb i mine Indtægter; men jeg søger nødig Understøttelse; mange er meget anderledes trængende end jeg.

6. 2. 1865.

Tak, kjære Tante Mine, for dit venlige Brev af 25. f. M. og for det indlagte Beløb! Det kom selvfølgelig meget godt tilpas, da Rejsen jo havde kostet en Deel, og jeg vilde haft ondt ved at slide igjennem til April med de Kontanter, jeg har f. T. Forøvrigt forestaaer der danske Folk herovre en ubehagelig Tid nu paa Grund af de mange sørgelige Mærkedage, der naturligvis mindes ved Flagning, Festmaaltider o. a. At see andres Glæde over det, der er ens egen store Sorg, er meget pinligt. Vore Tydskere er ellers slet ikke glade over den nuværende Tilstand og Udsigten til at blive Preussere, og var det dem muligt, tog de vistnok med Glæde den forrige Tilstand tilbage. Begejstringen for »Befrierne« er hos Befolkningen aldeles bortdunstet. Den byrdefulde Indkvartering, som de have Udsigt til at beholde i

²⁹⁾ Departementschef, Hovedmanden i Kirke- og Skoleadministrationen i Slesvig 50—64.

Aaringer, bidrager naturligvis sit til at trykke Stemningen. Da denne Last hviler paa Husejerne, ere vi fri.

Kjære Tante Mine!

21. 5. 1865.

Tak for dit venlige Brev til min Fødselsdag og de medfølgende meget massive Sølvgafler! Henning glædede sig meget til dem og var selv med Pigen paa Toldboden for at hente dem Jeg har nu 24 Elever i min Privatskole; vi kan da leve anstændigt af den i Forbindelse med min Pension (300 Rdl.) Fra Oktober Flyttedag har jeg lejet hele Appels Hus for 150 Rdl. aarlig; det er fortrinlig indrettet til Kostgjængere, og jeg vil prøve at faae nogle. Appel har Fribolig i Rødding Højskoles Forstanderbolig. Han har begyndt paa en Uddannelsesskole for Bønderpiger saavel ved Undervisning som ved Vejledning i Landhusholdning. Fra Hages skal jeg hilse Dig; de have nu 4 Børn i Skole hos mig; med dem tænker jeg at besøge Appels i Pintseferien, medens Marie rejser med Børnene til Løgumkloster.

Kjære Tante Mine!

Tønder, d. 9. 9. 1865.

Marie nedkom d. 3. d. M. med en Søn. De ere begge nogenlunde raske, kun lider Marie noget af en haardnakket Hoste Slesvigerne ere da komne hjem fra deres Kjøbenhavnstur, og de, jeg har talt med, ere aldeles henrykte over alt, hvad de have oplevet. En Stolemager Ohrt her fra Byen forsikrede, at ikke mange Øjne ombord forbleve tørre, da de ved Svendborg modtog den første Velkomsthilsen. Selv de handlende i Kbhn. vilde ikke altid tage Betaling for, hvad Slesvigere købte. En Guldsmed vilde intet have for en Ring, som en Bagerdatter fra Flensborg købte. Det forekom ligeledes, at Fotografer ikke vilde modtage noget for leverede Portrætter. Jeg er meget glad over, at hele den Tur løb saa særdeles heldigt af i alle Maader.

Her ere vi jo f. T. atter i en fuldstændig Omvæltning. De Augustenborgske Embedsmænd fjernes, og »loyale« slesvigske og holstenske Folk sættes i Stedet; Folk, der afsattes for 1—1½ Aar siden, sættes i Embede igjen af den Regjering, der afsatte dem. Sl.holst. er færdige at gaa ud af deres gode Skind.

Kære Betsy!

18. 10. 1865.

Hos os seer det kun sørgeligt ud. Maries Kræfter tager mere og mere af. Hosten plager, Appetit mangler, Nattesved matter hende. Hun er dog oppe nogle Timer hver Halvdag; men det er kun ved hendes Mors Hjælp, hun kan gaae fra Stolen til Sengen. Vi ere flyttede og boe nu i Appels Hus, en bekvem, lun Bolig til Solsiden. Jeg kan have Skolerne (jeg har nemlig en Seminarist til Hjælp 2—3 Timer daglig, han har de mindre i et andet Værelse) i Huset, saa i den Henseende have vi det langt bedre end før; men — Sundheden!

Fredag Aften, d. 10. Novbr. 1865.

Kjære Tante Mine!

Desto værre har jeg ingen gode Efterretninger til dig. Maries Tilstand har forringet sig meget. . . . Hun kommer ikke mere op; har i 2 Nætter ikke sovet for Hoste. . . . Sidste Nat begyndte vi at vaage. . . . Hun farer op i Angst og med Hoste, saa snart Øjnene falde til. . . . Vi have idag nydt Sakramentet; det syntes at berolige hende meget, og hun var spændt opmærksom under den hellige Handling. For mig var det saa forstyrrende at have saadan en Sjælesørger, der er os helt ligegyldig. Jeg holder Skole som vanlig og finder deri min bedste Adspredelse. . . .

Søndag 12. Novbr. 1865.

Kjære Betsy!

Marie udaandede sit sidste Suk imorges Kl. 5 $\frac{1}{2}$ [25 Aar gl.] Slimen kunde hun omsider ikke faae op og kvaltes af den. I de sidste 3 Timer talte hun ikke. Hvor er Hjemmet dog tomt, og hvor er det dog tungt at see paa Børnene! Henning er jo ikke hjemme, og de andre have slet intet Begreb om, hvad de have mistet. Hvor jeg savner en god kristelig Ven! Appel, Dahl eller fremfor alle Ejler! Jeg er saa jammerlig forladt, uagtet jeg har deltagende Bekjendte nok. . . . Var Du dog i Nærheden! Hendes Sygdom var galopperende Svindsot.

Fredag, 17. Novbr. 1865.

Min kjære Betsy!

Ret inderlig Tak for dit kjære hjertelige Brev! Desværre, det er ikke, som det burde være med mig i Henseende til Tro og Kristendom ovrhovedet. Jeg er ingen hovmodig, spottende Gudsfor nægter, men jeg er heller ingen ydmygt troende Kristen, der trøstes og holdes oppe ved det, der er din Styrke og Tilflugt. Jeg har saavel i min egen Sygdom for et Par Aar siden som i denne sidste Prøvelsens Tid, som jeg troer med Alvor og Inderlighed, bedet og anraabet om dog at maatte have en Fornemelse af Samfundet med og Hvilen i Vorherre Kristus, men jeg maa vel skulle bøjes mere endnu, inden jeg naar Maalet; thi jeg tør ikke med Haanden paa Hjertet sige: Herren er min Hjælper, jeg vil ikke frygte; tværtimod: Ved Støvet hænger dog min Sjæl, og Slangen bider i min Hæl, skjøndt Du dens Hoved knuste. Dermed være ikke sagt, at jeg fortvivler, nej; men min Tilflugt er dog ikke der, hvor den burde være. Jeg gyser ofte for Fremtiden, thi jeg vil vist behøve megen og haard Tugtelse endnu, før Vorherre faaer Bugt med mit haarde Hjærte.

Der mødte os megen Deltagelse ved Begravelsen igaar. Fra den samlede Skole en forsølvet Plade med den Indskrift: Gud signe eder alle, der var min Vandrings Lyst, lad Sorgen ikke falde saa tungt paa eders Bryst; lad Troen eder styrke, det er en stakket Frist, da svinder dette Mørke, da skal vi mødes hist (sidste Vers af: Snart Døden mig adskiller); den blev slaaet fast paa Kistelaaget. — Min Eftermand i Vaisenhuset mødte med alle Drengene, og de sang trods hans Ukjendskab til dansk den af mig ønskede Salmé (At sige Verden ret farvel). Ogsaa mange af de tyske Borgere fulgte.

Tønder, d. 17. Marts 1866.

Kjære Brødre!

Hensigten med dette Brev er at meddele Eder og Svigerinderne, at mit mindste Barn døde iaftes. Straks efter Maries Død fik han nogen Hoste, der ikke siden forlod ham, men omsider ledsagedes af tiltagende Afmagring, Rallen for Brystet og

andre Tegn paa Brystsyge; der var ikke saa liden Lighed imellem Mariæ og hans sidste Levetid. Han sov dog roligere og vistnok smertefriere hen. De andre Børn er raske; jeg har kun de 2 ældste herhjemme, det 3. er fremdeles hos Bedsteforældrene i L.kloster. Jeg selv er efter Omstændighederne ret rask.

Kjære Betsy!

27. Marts 1866.

Tak for dit hjærtelige Brev!... Sygdom i Huset sløver Sindet; derfor har jeg ikke skrevet saa længe. Lille Henriks Død har naturligvis gjort min Husførelse lettere... Til 1. Maj faar jeg foruden Pige en Slags Husjomfru, Lærerdatter her fra Egnen, kun 21 Aar, men roses som stille, godlidende og fordringsløs; jeg kunde ingen ældre finde... Børnene glæder mig meget og volder aldrig Ærgrelser. Henning læser ret godt; jeg har faaet nogle gode Billeder til Biblen, han faaer et nyt hver Aften, som jeg fortæller ham om, og saa læser han til næste Aften det tilsvarende i Bibelhistorien. (Karen er en meget morsom lille Person, særdeles let at bøje; hun tilbringer hele Skoletiden i Skolen, hvor hun er alle Pigebørnernes Kæledægge, der fylder hende med Kager o. l. Hun kan sidde timevis ganske stille og se i en Billedbog eller male paa en Tavle. Om Aftenen morer hun sig selv med Legetøj, og Munden staar ikke stille paa hende. — [Taget fra et andet Brev])... Skolen har jeg fremdeles Glæde af; den tæller 22 Elever, 2 blev konfirmerede, og til Efteraaret kan jeg vente nogen Tilgang. Jeg har fæstet en Seminarist til Hjælp.

Kjære Betsy!

15. 6. 1866.

Tak for dit Brev med gode Efterretninger om din Søster [Hanne Barfod]. Jeg har forresten i den sidste Tid ofte tænkt paa din Søster Julie^{30a)} [g. m. Overlærer Nielsen, Nykøbing F.] Grunden er det ikke usandsynlige Tilfælde, at jeg skulde døe, mens mine Børn endnu er smaa, og min Viden om, at Julie nok kunde have Lyst til at tage et forældreløst Barn til sig. Dog ser jeg helst, du ingen taler med derom, før vi har talt sammen...

^{30a)} De var Birkedals Søsterdøtre.

Min ny Jomfru, Lærerdatter, er godlidende, ung og ikke meget vant til Orden, saa, hvis jeg ikke vil oversvømmes af Svineri og Uorden, maa jeg selv see efter overalt. De to Piger, jeg havde i Vinter, stjal begge; den ene er her endnu. Til Vinter tænker jeg paa at nøjes med Jomfruen og en Bypige.

Kjære Venner!

24. 8. 1866.

Tak for den meget behagelige og forfriskende Sommerferie!... I Flensborg synes Tydskerne, eller vel rettere Embedsstanden at være meget bange, navnlig for Adresser til Napoleon; Arrestationer og Politiforhør temmelig almindelige, endog en jydsk Hosekræmmer mistænkt for Adresseombæren, undersøgtes, fandtes uskyldig og udvist af Byen. To danske Studenter, Fred. Barfods Søn Hans Peter og Casper Rostrup var ombord med mig; Politibetjente var mod Sædvane paa Broen i Flensborg, fordrede de rejsendes Navn og befalede de to at tage Kokarden af deres Studenterhuer. Da de ikke vilde, kom de med paa Politistationen, hvor Politiet tog dem af, og deres Vært maatte stille 200 H[?] i Caution for, at de ikke forlod hans Hus om Natten. Næste Dag sendtes de med Skibet tilbage!... Her i Tønder er meget roligere. Jeg begynder næsten at troe, at Tydskerne ved en eventuel Afstemning vilde stemme for Danmark eller i alfald blive hjemme. Jeg har da hørt Udtalelser i den Retning af ivrige S.Holst. Hr. Zedlitz er her i Byen idag. Ved at gaa gennem Byen saa jeg kun 1 preussisk Flag foruden Borgmesterens, ellers lutter sl.h., men selv de færre end før... Det lader til, det kun bliver en meget lille Del, Prøjsen vil give Slip paa....

Kjære Tante Mine!

10. 1. 1867.

Glædeligt Nytaar! Gid det maa træffe Dig rask og ved godt Mod!... Jeg var ved at miste min flinke Hjælpelærer, der skulde til Session, men saa blev han uventet oversat til Reserven. Der gaaes skaansomt tilværks paa Sessionerne, maa man indrømme. I Haderslev og Aabenraa Amter gaar dog en Mængde unge op til Kongeriget for at undgaa Tjenesten. Trods Udtalelser

baade af Kristian 9. og Bismarck tror jeg ikke paa nogen snarlig Afstemning. Vi skal vist regjeres nogle Aar af Prøjsen for at kunne sammenligne det Regimente med det danske. Stemningen her blandt de Tydsksindede gaar kun langsomt, undtagen hos Matadorerne og Embedsmændene, over til det prøjsiske fra det Augustenborgske; dette sidste var for os danske nok bleven ulideligere end det nuværende. Jeg har saaledes nu kunnet holde Skole i 2 Aar uden Gene. . . . Naar jeg kun skriver sjældent, er det, fordi Sindet er tungt. Jeg er ikke rask, hoster en Deel, maa drikke Tran, og er ogsaa bekymret for at faae en ny Husholderske til Maj. Det er tungt for de stakkels Børn, at de ingen Moder have.

Kjære Münster!³⁰⁾

10. 3. 1867.

Her er i denne Tid stor Jammer blandt alle værnepligtige dansksindede, unge og gamle; det er sikkert den haardeste Prøvelse, der endnu er overgaaet den troe Befolkning. Det Reserve-mandskab, der har nægtet Eden her i Byen, har faaet Ordre til at indfinde sig paa Fredag i Aabenraa »zur Uebung«. De fleste, navnlig gifte, rejse derhen for at aflægge Eden og saaledes slippe; der nægtes dem nu Papirer, hvormed de kunne legitimere sig, naar de foretrække at flytte til Danmark. Denne Forholdsregel, der strider lige imod Fredstraktatens Ord, har tilfølgende, at de, naar de alligevel rejse, her blive betragtede som Deserteurer, hvilket atter for Folk med Ejendom kan have meget betænkkelige Følger, kort sagt: Edsaflæggelsen er omtrent saa stor en Tvangssag, som man kan tænke sig i vore »civiliserede« Tider. De Rekrutter, der ere indkaldte, klage sig gudsjammerligt over slet Føde og Anstrengelse. [Resten af Brevet er en Anmodning til Svogeren om at skaffe Arbejde paa Sjælland til en Søn af den gl. Raadmand Diemer, som er tilraadet at rejse til Danmark].

Kjære Tante Mine!

Maj 1867.

. . . . Til 1. Maj fik jeg en ny Jomfru, der synes at være ret flink, er vist lidt oppe i 30erne og har saaledes lidt Erfaring. Min

³⁰⁾ paa Oremandsgaard i Sydsjælland, g. m. H.'s Søster Marie.

Skole gaar uforstyrret. Jeg kommer nok af med min Hjælpelærer, der er udskrevet til Soldat og sagtens gaar til Danmark henimod Indkaldelsen. Det bliver vanskeligt at faa en anden, da alle unge nu tages til Militair, og der er megen Brug for Seminarister, da saa mange Lærere er bleven afskedigede paa Grund af Edsnægtelsen, ligesom ogsaa mange Præster. Vore Tydskere ere inderlig kjede af at være præjsiske Undersaatter; dog undsee de sig endnu som oftest ved at ønske det danske Herredømme igjen.

Kjære Venner!

Maj 1867.

Endnu ser jeg intet til Hinder for at nyde godt af Eders Gjæstfrihed i Sommerferien Jeg søger Pladsen ved Realskolen i Præstø, men foretrækker, oprigtig talt, at blive her; men skulde Tønder ved Opgjørelsen [Afstemning] komme sydpaa, var det vel bedst at komme bort

Jeg begriber ikke, hvorledes den kloge Bismarck kan gjøre den Dumhed at lade de til Danmark flygtede Slesvigske Værnepligtiges Familier udvise; han kunde aldrig have valgt et for Danmark gunstigere Tidspunkt til en saa russisk Forholdsregels Udførelse; men jeg betvivler dog endnu, at man vil transportere Vedkommende, dersom de uden videre bliver, hvor de ere. Her klages over ringe Forretning, dyrere Nødvendighedsartikler og Forberedelse af hidtil ukjendte Skatter: Saltkat, Maltskat, Klaseskat, Gewerbesteuer osv.... I Lørdags havde jeg store Fremmede i Skolen: Superintendenten, Provsten og Seminardirector skulde høre 2 Kandidater katekisere, og Provsten havde saa valgt mine Børn til Prøveklude; skjøndt den ene gjorde det paa Tydsk, kom Børnene nok ganske godt fra det

Kjære Hans!

11. 9. 1867.

Min gjentagne Tak for din havte Ulejlighed! Flytningen er overstaaet; jeg boer nu i Holms³¹⁾ Hus og har 12 Værelser med 9 Kakkellovne i 2 Etager for 200 Rdl. aarlig; desuden er her en Have med Havestue i en Bagbygning. Jeg vilde da gjerne leje

³¹⁾ Diggrevens Hus.

nogle Værelser ud. Det vil kræve meget Brændsel, da her er 6 Alen til Loftet. Mit Elevtal vil ikke stige; Folk holder deres Børn hjemme, til de er 8 Aar, og hjælper sig med en Seminarist, der saa faar Middagsmad 1—2 G. ugl. Her ventes intet af de direkte Forhandlinger mellem Danmark og Prøjsen; Regjeringen i D. skal fastholde Tilbagegivelse af Als, Dybbøl og Flensborg. Troen paa Krig er meget almindelig. (Fortsat 23. 9.) Det var aldrig faldet mig ind at bede Dig besørge mit Ølvrøvl [Forsendelse af nogle Kasser styrkende Øl], dersom jeg havde anet, Du skulde have et saadant Løberi for den Sags Skyld. Mange Tak for din Møje og Besvær; den er dobbelt paaskjønnelsesværdig, naar man veed, hvor knap Din Tid er Dig tilmaalt I Politikken synes det at se meget trist ud for os. Østerrig fortæller os, at det nordslesvigske Sp. ikke berører dets Interesser, og Frankrig raader os til forsonlig Imødekommenhed overfor Prøjsen. Enden bliver vist, at de byder os Haderslev Amt, dersom vi vil optage de og de Bestemmelser i vor Forfatning til Fordel for en Snes tyske Indvandrere i Amtet. Bitterheden voxer stadig hos Sl.Holst. mod Prøjsen, og dog gik de Prøjsens Ærinde ved Valget. Det er en jammerlig Race.

Kjære Tante Mine!

13. 1. 1868.

Et glædeligt Nytaar! Maatte Du i det kommende Aar saa nogenlunde beholde Helbred og Humeur! Her har vi det ret godt. Mit Helbred er en Deel bedre; det skyldes nok bedre Bolig, Tran, nymalket Mælk, megen Motion og Nydelse af Dobbeltøl. Børnene raske alle tre. Den Jomfru, jeg har nu, holder meget af Børnene, og de hænger ved hende, men hun har Tilbud om en bedre Plads i Kiel og lader den næppe gaa. Min Skole har 26 betalende Elever, saa jeg kan leve uden Næringssorger

Kjære Vilhelmine!³²⁾

Februar 1868.

Min Jomfru fastholder sin Bestemmelse at modtage Tilbudet fra Kiel; jeg skal altsaa til Majdag atter have en anden. Her i

³²⁾ Boghandler Hagerups Hustru.

Eggen har jeg ingen brugelige kunnet finde. Jeg sender derfor nu Billet til Berl. Tid. og beder deri Vedkommende henvende sig til Dig. Vil Du gjøre mig den Tjeneste at see paa dem, give dem nedenstaaende nøje Beskrivelse af alt her, og, hvis de staaar Dig an, vente en Uge paa mit Svar, efter at jeg har faaet den Underretning, Du nok er saa god at give mig om Forhandlingerne med dem. [Derefter har Brevet en meget detaljeret Skildring af Hus og Gærning. — D. 1. Marts nyt Brev til samme:] Mange Tak for Din Ulejlighed for mit Husholderske-vrøvl! I Aftes fik jeg Telegram fra en Jomfru Scheel i Haderslev om, at hun gik ind paa mit Tilbud. Saa er Sorgen da slukket for denne Gang. Det var min nuvær. Jomfru, der gennem sin Moder i Haderslev ledte mig paa Spor efter den ny. Desto værre erfarer jeg, men for sent, at hun skal være af tysksindet Slægt. . . . Efter temmelig stort Blodtab ved Hoste Fastelavnsmandag Aften og Nat er jeg nu temmelig mat; jeg holder dog Skole og gaaer ud hver Dag; jeg sveder, men ikke meget, hver Nat [6. Juni til samme:] Tak for dit venlige Brev! Ethvert Bevis paa Deltagelse gjør mig saa godt; derfor var dit Brev dobbelt kjærkomment. Min nye Husholderske beholder jeg næppe længere, end jeg er nødt til, da hun ikke har det mindste Begreb om at omgaaes Børn paa en fornuftig Maade; hun er gnaven og arrig. Med Henning kan hun slet ikke forliges; med de smaa gaaer det bedre, da hendes Gnavenhed sjælden ytrer sig paa en direkte Maade, og den indirekte endnu ikke kan opfattes af dem, men vel af H., som derved bliver modfalden og hænger med Hovedet . . . Jeg har istedet for Johansen, der rejser til Ferien, fæstet en Seminarist C. Møller fra Korsør, der iaar bliver dimitteret fra Jonstrup; jeg er kun bange for, at Øvrigheden viser ham ud . . .

Kjære Venner!

5. 9. 1868.

Hjertelig Tak for Eders Venlighed og Omhu! Jeg bestyrkes hver Dag af mit Ophold hos Eder i den Overbevisning, at, naar man er saa opslidt, som jeg f. T. er, skal man blive hjemme; man er kun til Byrde, hvor man er, uden selv at have Glæde der-

af; desto mere paaskjønnelsesværdig er den kjærlige Hensyn-tagen, der desuagtet vises en.

Betsy i Sorø har det godt; hun var kjærlig og deltagende og paa given Foranledning slog hun paa det Sandsynlige i, at Barfods³³⁾ paa Lolland kunde have Lyst til at tage en af mine Smaa-piger, da de selv har mistet 2—3 Stk. og elsker Smaapiger. Barfod besøger hende om nogle Dage, og hun vil da bringe Sagen paa Bane. Selv kunde hun jo nok have Lyst til at tage den anden. Et saadant Arrangement vilde jeg synes meget godt om; kun vil jeg finde det rigtigt, at der holdtes fast paa, at de opdroges til at ernære sig selv, helst som Lærerinder i off. Skoler eller i Post-el. Telegraftjenesten. De til en saadan Uddannelse nødvendige Midler vilde vel kunne tages af, hvad jeg forhaabentlig efterlader mig, i det jeg antager, at ingen af Parterne vilde tage imod anden Godtgjørelse end muligvis Skolepenge. Jeg vil nødigt have Pigerne til Guvernanter, Husjomfruer eller — dog helst, hvis det kneb — til Mejersker.

Jeg har faaet den Jobspost, at Cancelliraad Holm har lejet sit Hus ud til en anden fra April 69. Jeg skal altsaa atter flytte. . . . Vil Du, kjære Hans, d. 1. Oktbr. sende de omtalte Penge under Adr. Manufakturhdl. C. B. Madsen, Tønder. Naar Du sender mig den omtalte Ordbog, saa vedlæg hvad, der er udkommet af Lindbergs Oversættelser af det ny Testamente. — — —

Hvor svag Hagerup var bleven, fremgaar af et Brev, hans Svigerinde i Sorø, Betsy Hagerup, sendte sin Søster i Nykøbing F., Fru Overlærer Julie Nielsen, et Par Dage efter hans Besøg:

. . . . Du kan ikke tænke Dig, hvor det var et rystende Syn at see den sørgelige Forandring, der i Løbet af det sidste Aar er foregaaet med V., og hvor Sygdommen har taget hurtigt Overhaand. Hans Tilstand og Udseende lignede saa aldeles Hagerups i hans tunge Sygdomstid, og ved at see V. og høre ham hoste og puste, dukkede saa mange sorgfulde Minder frem hos mig, og jeg blev — er da endnu opfyldt af den inderligste Medlidenhed

³³⁾ tidligere Sørup i Angel; Fru Hanne Barfod Søster til Betsy Hagerup.

med ham den Stakkel! Han er selv helt sikker paa en snarlig Død — efter min Forstand naaer han ikke langt ind i Vinteren, og ingen har han til at pleje sig eller trøste sig lidt. Han var kun rejst herover i Sommer for at tale med sin Slægt om sine Børns Fremtid; hvor var det dog tungt at see ham græde, ja hulke som et Barn, da han talte om sine smaae Børn; han har en Søn paa 8 Aar (en lille flink, kjærlig Dreng) og 2 smaa Piger, som er yngre, og hans inderligste Ønske her paa Jorden er det, at Børnene, naar de ved hans Død skal ud i Verden, dog maatte komme i kristelige Huse, hos Folk, der vilde lede dem paa Vejen til Vorherre, saa at de maatte faa en fast Barnetro til ham, der kunde hjælpe dem igjennem Verden bedre end alt andet; det er noget, han selv tildels savner, men længes ret hjertelig efter, og derfor er han desmere angst for Børnene. Jeg har sjælden seet en saa dyb og bitter Sorg og Nød som her, da han saadan sad og aabnede sit Hjærte for mig; thi naar Vorherre ikke er med i de tunge Tider for os Mennesker og aander paa Øjet, naar det græder, hvor mørkt og tomt seer det saa altsammen ud; og hos ham er Korset tungt baade foruden og forinden. Han er saa angst for, at et af hans Børn skulde komme enten til M.s el. K.s, thi i de Huse er der ingen ret Alvor eller Kristendom, og det erkender han jo er det vigtigste —

Fru Betsy havde set rigtigt. I Løbet af Septbr. blev Hagerup mer og mer afkræftet. D. 8. Oktbr. skriver han sit Testamente, hvoraf Begyndelsen skal hidsættes:

Herved bestemmer jeg følgende om, hvorledes det ved min indtrædende Død skal forholdes med mine Børn og mine Efterladenskaber.

Jeg indsætter de Herrer Advokat Gjessing og Kjøbmand P. Olufsen i Tønder samt min Broder Kaptajn Hagerup i Kjøbenhavn til Fuldbyrdere af nærværende min sidste Viljes Erklæring.

Det er mit Ønske, som jeg haaber, mine Slægtninge bifalde, at man tager mod de opofrende og kjærlige Tilbud, der ere gjorte mig med Hensyn til mine Børn, og lader min Søn Henning kom-

me til Overlærer Nielsen i Nykjøbing, min Datter Karen til min Broder Hans i Kjøbenhavn og min Datter Marie til min Broders Enke i Sorø.

Min Svigerfaders lige saa overraskende som smukke Tilbud om at tage begge mine Døtre til sig har jeg afslaaet af Grunde, som han bifaldt, og bedet ham i Stedet for at ville yde sit Bidrag til det Tilskud, som min Svigerinde i Sorø ikke kan undvære, og som min Broder Hans ikke bør vægre sig ved at modtage. Overlærer Nielsen vil intet Tilskud have — —

— — Med Møje satte han sit Navn under Testamentet ved Siden af Vidnernes og Advokat Gjessings som Notar. Og samme Aften Kl. 8^{1/2} døde han ensomt under megen Stønnen og Klage. Hans lille Søn laa i et Værelse ved Siden af og hørte derpaa. Næste Morgen saa han en stor Blodpøl under Faderens Seng — det sidste Vidne om den sidste Strid. —

Slægtninge, der kom til Begravelsen, tog de 3 Børn med sig og anbragte dem i de 3 Hjem, hvor Faderen havde ønsket dem, sjælden gode Hjem, der tog sig paa det kærligste og bedste af dem.

— — Af mange smukke Breve, der veksledes i den første Tid mellem disse Hjem og andre, der stod den afdøde nær, skal kun anføres 2 Uddrag.

Hagerups unge Hjælpelærer (og Vidne ved Testamentets Opsættelse), Johansen³⁴), skriver til Overlærer Nielsen:

Som Svar paa Deres første Brev vil jeg meddele Dem, at Hagerup i sin sidste Levetid undertiden talte med mig om sine Børns Fremtid. Det er jo let at forstaa, at han i denne Henseende nærrede adskillige Bekymringer, som han, hvor gærne han end vilde, ikke kunde neddæmpe. Paa den sidste Kjøbenhavnsrejse havde han anskaffet sig Lindbergs Oversættelse af det ny Testamente, og jeg har siden set, at han havde lagt Mærke ved Bjærgprædiken, navnlig det Sted, hvor Christus taler om de menneskelige Bekymringer angaaende de jordiske Fornødenheder, et

³⁴) anerkendt Entomolog, Brygger, 1844—1915.

Bevis for, at han virkeligen har søgt Trøst, hvor den alene kunde findes. Hagerup var ellers ikke nogen religiøs bevæget Mand, og jeg mindes ikke, at han nogensinde har talt med mig om religiøse Materier uden en enkelt Gang, da han havde faaet Brev fra Dem. . . . —

— — Og som Svar paa Brev og Penge fra Boghandler Hans Hagerup skriver Betsy fra Sorø 2. 11. 68:

Det var en glædelig Overraskelse at modtage Dit Brev igaar, kjære Hans, med det værdifulde Indhold, hvilket kom meget belejligt og slukkede adskillige Sorger. Det kneb nemlig for mig nu, indtil jeg naaer Terminen; jeg vidste ikke rigtig, hvordan jeg skulde komme ud af det; men saa kom jo Brevet og trøstede mig. Tak for Dit kjærlige opofrende Løfte først at sørge for mit Plejebarn, før Du tænker paa Dit eget og Dine Udgifter med det, — jeg kan kun sige, at det ligner baade Vilhelmine og Dig, sidst at tænke paa Eder selv; maatte Gud give Eder Glæde for, hvad I gjøre mod lille Karen. . . . Maja [s: Marie] bliver ved at være meget sød og elskværdig; hun ønsker sig saa meget et Billede af sin Søster og Broder, og da jeg ingen har af dem, beder jeg Dig, dersom Karen skulde have flere end eet, at sende det til hende; det vilde dog hjælpe til at bevare deres Ansigtstræk saa levende hos hende. . . . — — —

Ja, der blev sørget for, at de fik baade Billeder af hverandre og levende Samvær, saa de aldrig blev fremmede for hverandre, hvor meget de end kom til at gaa op i de kærlige Plejehjems Forhold, hvor Marie fik Betsys 3 Børn til Søsken, Karen Boghandlerens 5 Børn, og Henning Overlærerens 2 Plejebørn til Søsken.

Og de blev hjulpet frem til smukke Stillinger i Livet: Maja blev Lærerinde i København, Karen en meget brugt Massøse baade i England og Danmark (Silkeborg, København) og Henning Lektor ved Statsskolen i Randers.

Det var en Efteraarsdag 1868, de 3 smaa forældreløse Børn førtes bort fra deres Barndomshjem. Men hvor smaa de end var, glemte de ikke, de var fødte i Sønderjylland. Den 10. Fe-

bruar 1920 mødte de i Tønder for at stemme det omstridte Land hjem til Moderlandet, lede Vinter mod Vaar. Og i Gærning viste de paa mange Maader deres offerglade Sind overfor den genvundne Datter. Gennem 14 Sommerbesøg i Møgeltønder kom Karen i nøje Forhold til Rens Efterskole, dannede Forening for den i København og blev en af dens mest trofaste Givere (se Skolens Aarsskrift for 1938). Maja testamenterede sit Klaver til et sønderjydsk Forsamlingshus (Gasse), hvilket drog en halv Snes andre efter sig. Og deres endnu levende Broder³⁵⁾ har foruden flere store Pengegaver haft den sjældne Godhed at laane mig de 2 store Bind haandskrevne Breve, af hvilke nærværende Skiltring er et kun lille Uddrag, der maaske kunde finde Vej til en Del sønderjydske Hjem og bringe Nutids Bud fra Fortids Sage, liden Drik til tørre Dage.

A a b e n r a a, 2. August 1940.

N. A. J e n s e n.

³⁵⁾ Lektor Henning Hagerup døde 12. April 1941.